

"כגפיים של קרמבו": דוח הערכת יהודה

יולי 2015

מайיה דנק, מנהלת פרויקט
ברברה רוזנשטיין, מעריכה ראשית
יהודית זמיר, מעריכה

תוכן עניינים

3	תקציר מנהלים
5	מבוא כללי
5	המחקר וגבולותיו
6	הערכת היהודת
6	מטרות הערכת היהודת
7	הערכת היהודת / השפעה
9	המתודולוגיה המחקרית
9	הכליים האICONOTNICIM
10	הכליים הICONOTNICIM
10	שאלון החונכים
12	שאלון להורי החונכים
14	סיכום כל המחקר
15	המודל הלוגי
15	מבוא
16	המודל הלוגי של "כנפיים של קרמבו"
16	צרכים
17	הנחהות
18	תשומות
18	פעילות
20	توزאות חזיות
21	המצאים וניתוחם
22	כיצד ועד כמה השפעה הפעולות ב"כנפיים של קרמבו" על עדותיהם, מודעותם והתנהגותם של החונכים (שאלות 1-2)?
22	קבלת אנשים עם צרכים מיוחדים
27	מיומנויות
28	הערכת עצמית (ערך עצמי, מצב חברתי ושיכות)
34	פיתוח CISORI מנהיגות חברתית
36	כיצד ועד כמה התרחבה ההשפעה של התנועה אל המעל השני (שאלה 3)?

39	התיחסות לסקר הורי החניכים שהועבר על ידי גב' אביבית ארוז'
42	ראיונות עם החניכים בתיווך החונכים
42	הראיון עם ב'
42	הראיון עם ט'
43	הראיון עם ה'
43	הראיון עם י'
44	השפה ה"קרמボאית": שיח פנים-תנוועתי
46	מסקנות והמלצות
49	המלצות למחקרים המשך
49	ביבליוגרפיה

תקציר מנהלים

תנוועת הנוער "כנפיים של קרמבו" פועלת מזה עשר שנים מתחזון לשילוב ילדים עם צרכים מיוחדים במסגרת תנוועת נוער נורמטיבית. מטרות התנוועה הינן לזמן מפגש והיכרות בלתי אמצעיים בין שתי האוכלוסיות, לפתח יחסים חברתיים ולהצמיח סוכני שינוי חברתיים.

המחקר הנוכחי עוסק בהערכתה היהודית. סוג זה של מחקר הערכה בא לטעד, למדוד ולנתח השפעות של פעילות לאורוד זמן. במקרה של "כנפיים של קרמבו" נבחנה, בראש ובראשונה, ההשפעה של התנוועה על שתי אוכלוסיות: חונכים הפעילים בתנוועה שנתיים ויותר (להלן החונכים) והוריהם. שתי אוכלוסיות אלה מהוות שני מעגלים אפשריים של השפעה: שינוים בעיגל הראשון, הוא מעגל החונכים, יקבעו על **שינויי ישיר** הנובע מהשתתפות בפעילויות. שינוים בעיגל השני, הוא מעגל ההורם / אחיהם / חברים, יקבעו על **שינויי עקיף** (הצפוי להתחילה ב佗וח הבינוני בלבד) המתוויך על ידי המשתתפים בפעילויות.

ההערכתה של "כנפיים של קרמבו" בא להענות על השאלות הבאות:

1. כיצד ועד כמה חלו **שינויים** בקרב המשתתפים (קרי, המעגל הראשון) במהלך הפעילויות ב"כנפיים של קרמבו" בתחוםים הבאים:

- קבלת אנשים עם צרכים מיוחדים
- מיזמנויות מקצועיות כחונכים / מדריכים
- הערכה עצמית (ערך עצמי, מצב חברתי ושיקות)
- פיתוח CISROVI מנהיגות חברתית

2. אם חלו **שינויים** כאלה, האם ההשתתפות בפעילויות של התנוועה היא זו ששינה את CISROVI, עדותיהם, מודעותם ותפיסתם של המשתתפים? אם כן, באילו אופנים ובאיזה מידת?

3. האם ההשפעה של התנוועה התרחבה מן המעגל הראשון של המשתתפים (תווך התמקדות, כאמור, בחונכים) אל המעגל השני כולל את הוריהם, אחיהם וחבריהם הקרובים? אם כן, באילו אופנים ובאיזה מידת?

על מנת לבחון את השפעת התנוועה על מעגל המשתתפים בניינו, יחד עם מוביילי התנוועה, את המודל הלוגי שלו. הממחקר עירב הן עבודה אינטנסיבית והן עבודה כמותנית כחלק מן הגישה המעורבת המקובלת במקרים אלה. ההערכתה קיימה דיאלוג מתמשך בין הנתונים האינטנסיביים והכמותניים לאורך המחקר כולם, וכל רכיב תרם לייצרתה של התמונה השלמה. כדי להוכיח שהשפעה על החונכים נובעת בראש ובראשונה מהשתתפותם בפעילויות של התנוועה (יותר מאשר גורמים מתערבים אחרים), השתמשנו בעקרונות של "nitotah ha-toroma".

רכיב המחקר הכמותני כלל בראש ובראשונה שימוש בשאלונים הכוללים שאלות מקוריות שנכתבו על ידי עורכות המחקר ושימוש בשאלונים מוכרים ומתקופים מן הספרות המחקרית הרלוונטי, הפצחים בקרב אוכלוסיית המחקר (קרי, אוכלוסיות החונכים והורי החונכים) וניתוח הנתונים בכלים סטטיסטיים (חיאוריים והסקיים, לפי הצורך). רכיב המחקר האינטנסיבי התבבס על ראיונות עמוק, ראיונות חצי-מובנים, ערכית צפויות בזמן פעילות

בנסיפים וקובוצות מיקוד עם משתתפים (חונכים וחניכים). תוצאות שני רכיבי המהקר – האICONתי והcmcותני – הוצלבו על מנת לקבל תמונה עשירה ככל הניתן. בנוסף, נותרו תוצאותיו של שאלון שהופץ במהלך שנת 2014 על ידי גב' אביבית ארוזן בקרוב הורי החניכים.

על מנת לבחון את השפעת התנוועה על מעגל הורי החונכים השתמשנו גם כן בגישה המעורבת: ראיונות חצי-МОבנים ושאלון CMOTANI.

באופן כללי, ניתוח הממצאים הולא כי התוצאות החזויות בטוחה הקצר בכל האמור לגבי החונכים אכן מתמשו. בפרט, נמצא כי בקרוב החונכים קיימות עדות חיוביות יותר מלה שניתן למצוא באוכלוסייה הכללית ביחס לבעלי צרכים מיוחדים וקיים תימוכין לכך שהתנוועה שיפורה את עדותיהם של החונכים כלפי בעלי הצרכים המיוחדים. נמצא גם כי החונכים רכשו מיומנויות רבות וביחסם העצמי גבוה ביחס למושיע, וכיימת תמייה באפשרות כי הדמיוי העצמי של החונכים עלתה במהלך תקופה הפעילות. בנוסף, החונכים מגלים כישורי מנהיגות-חברתית.

הורי החונכים גאים בילדיהם ומאמנים כי "כנפיים של קרמבו" מזמנת לחונכים את ההזדמנות למש ערבים הנוטעים בהם.

במסגרת המהקר התגלתה השפעה של הפעולות על עדות מעגל הורי החונכים. אמנם השפעה זו אינה מתרגמת (לפחות לפי שעה) לידי שינוי התנהגותיים ואקטיביזם חברתי, אולם עצם הדגמתה מצביעה על יכולתה של "כנפיים של קרמבו" להשפיע באופן עקיף על מעגלים רוחקים באמצעות החונכים המתפקדים כסוכני שינוי – למשל על קבוצת השווים.

ניתוח שאלון הורי החניכים הולא כי הורים תופסים את הפעולות כקדם פיתוח של יכולות תקשורת ביןאישית ואת הכישוריים החברתיים של ילדיהם. מצאים אלה נתמכים גם בראיונות החניכים. הורים תולים חשיבות ביצירת ההזדמנות לפיתוחו של קשר חמ "בגובה העיניים" עם בני נוער מן האוכלוסייה הכללית – למעשה, כך רובם תופסים את הקשר שנוצר בין ילדיהם לחניכים. הראיונות עם החניכים תומכים בפרשנות זו.

יוצא אףוא שהמצאים מהזקים את הטענה שתיאורית השינוי של התנוועה עובדת בטוחה הקצר והבינוני. יחד עם זאת צריך יהיה להמשיך ולבדוק את המשתתפים והמעגלים הקרובים להם במחקר המשך על מנת לבחון את יימושן המלא ויציבותן של התוצאות בטוחה הזמן הבינוני, ובפרט אם שינוי עדות בקרוב החונכים והמעגלים הקרובים להם מתרגם לכדי שינוי התנהגותיים והשראת אקטיביזם חברתי.

מבוא כללי

תנועת הנוער "כנפיים של קרמבו" פועלת מתחזק חזון לשילוב ילדים עם צרכים מיוחדים במסגרת תנועת נוער נורמטיבית. מטרות התנועה הינה לזמן מפגש והיכרות בלתי אמצעיים¹ בין שתי האוכלוסיות, לפתח יחסים חברתיים ולהצמיה סוציאליות שניוי חברתיים. ההסטוריה, המטרות, הגישה והפעילות של תכנית הפעולות מוצגות באופן מפורט באתר התנועה: <http://www.krembo.org.il>.

התכנית מנוהשת בפירות במקראה של התנועה.

מחקר זה בוחן את התנועה דרך המודל הלוגי המדגים את התיאוריה שבבסיס תכנית הפעולות של התנועה. המודל נוסח בעבודה משותפת בין המעריצים של התכנית והנהלת התנועה מתחזק תפיסה של הערכה שיתופית, כפי שהוא באה לידי ביטוי אצל Cousins (2003). על מנת להכין את הדו"ח עשינו שימוש בספרות המהקרית והתיאורטית הנוגעת לשלוש סוגיות הנוגעות לכ"כ נowiים של קרמבו:

- תנועות נוער והשפעתן על מתבגרים
- עדמות כליליות ב הציבור הרחב כלפי אנשים עם צרכים מיוחדים
- סוגים של השפעה (תဟודה – impact בלא"ז) רגשית, קוגניטיבית והתנהגותית. על מנת להקל על הקוראים והקוראות של הדו"ח, ההתייחסות לספרות ולמחקר תופיע בחלקים הרלבנטיים של הדו"ח ולא כפרק נפרד העומד בפני עצמו.

הדו"ח יציג את האופן בו התבצע המחקר, מטרות ההערכה, שאלות המחקר ושיטותיו. לאחר מכן נציג את הממצאים ואת ניתוחם, ונדון במשמעות ובמסקנות האופרטיביות העולות מניתוח זה.

המחקר וגבולותיו

המחקר הנוכחי בוחן את השפעתה של תנועת "כנפיים של קרמבו" על שני מעגלי השפעה עיקריים: החונכים והוריהם. השפעות של התנועה על מעגל החניכים נבדקו באופן עקיף בלבד, זאת עקב בעיות מתודולוגיות שהתגלו במהלך העבודה – בעוד שלא ניתן היה לבחון באמצעות כלים כמו תניינים מהימנים קבוצה גדולה דיה של חניכים, כל בדיקה של ההשפעה על החניכים באמצעות אינטראקציים כרוכה לצורך בתיווך, או על ידי החונכים או על ידי הורי החניכים.

¹ יש לציין כי למורת זימון המפגש היישר בין החונכים והחניכים, מפגש זה הוא תוצר של פעולות הכשרה שעוברים החונכים. בנוסף, הפעולות מתקיימות בליווי אנשי מקצוע מתחום הצללים המיוחדים, אנשי הדרכה ומפקח-רכזו בוגר. תהליכי ההכשרה עצמוו (בניגוד להשפעת הכשרה) לא היה חלק מחקר ההערכה הנוכחי.

בשני המקרים יש לכך השלכות משמעותיות על מהימנות הממצאים. לפיכך, על מנת לשמעו את קולם של החניכים קויימו מספר ראיונות הינה עם החניכים והתבצע ניתוח של שאלונים של הורי חניכים שהופכו במהלך שנת 2014 על ידי האב' אביבית ארוז. יודגש כי שאלוני החניכים נבנו ללא קשר למחקר הנוכחי (הם נערכו לביקשת התנועה) וככלו מספר גובה יחסית של שאלות פתוחות בהם הוריהם דיווחו כיצד הם חווים את התהליכים שעוברים על ילדיהם החניכים בתנועה.

נקודה נוספת שיש לזכור בהשכון במחקר זה היא גילם של כלל הפעילים בתנועה, ובפרט – גילם של החוניכים, הוא גיל ההתבגרות. גיל ההתבגרות מאופיין בשינויים מהירים ודרמטיים במישורים ההתפתחותיים-פיזיולוגיים, קוגניטיביים, רגשיים וחברתיים המשפיעים על עמדותיהם, התנהגותם ותפיסותיהם העצמיות של בני הנוער ותפיסתם את الآخر. אי לכך, כל בדיקת השפעה של הפעילות בתנועה על החוניכים לאורך תקופה ארוכה של פעילות (כלומר, לאורך שנות גיל ההתבגרות) תתקשה לבודד את גורם ההשפעה הנבחן ממלול השינויים המתרחשים באופן טבעי בגיל ההתבגרות. נקודה חשובה זו תורהב בהמשך.

בנוסוף, יש לציין שמחקר זה לא בוחן את מרכיבי תכנית הפעילות עליה מבוססת הפעילות ב"כנפיים של קרמבו" – בחינה זו היא מחוץ לגבולות בדיקת התהודה. יחד עם זאת, נתיחס לתכנית הפעילות דרך המודל הלוגי המתואר בהמשך, אשר מקשר בין התכנית עצמה לבין תוכנות הפעילות. במקרים אחרים, בעוד שתכנית הפעילות לכשלעצמה אינה מושआ הבדיקה, השפעתה על הפעילים בתנועה, ובפרט החוניכים, הינה חלק ממשמעותי בבדיקה התהודה. כמו כן, נדגש כי מחקר זה אינו עוסק בבחינת התפקידות של התכנית הכלולות את מספר הסניפים הפעילים, אירועים ותפקידות נוספות מסוג זה.

על מנת להבין טוב יותר את היישגי המחקר, כמו גם את מגבלותיו העקרוניות, נדון בהמשך באטגרים המתודולוגיים הניצבים בפני כל מי שמבצע הערכת התהודה (impact assessment).

הערכת תהודה

מטרות הערכת תהודה

המחקר הנוכחי עסק בהערכת תהודה. סוג זה של מחקר הערכה בא לטע, למדוד ולנתח השפעות של פעילות לאורך זמן. במקרה של "כנפיים של קרמבו" נבחנה, בראש ובראשונה, ההשפעה של התנועה על שתי אוכלוסיות: החוניכים והוריהם. שתי אוכלוסיות אלה מהוות שני מעגלי אפשריים של השפעה: שינויים במעגל הראשון, הוא מעגל החוניכים, יצביעו על **שינויי ישיר** הנובע מהשתתפות בפעילויות (ולכן נשימוש במונח "משתתפים"). שינויים במעגל השני, הוא מעגל ההורם / אחיהם / חברים, יצביעו על **שינויי עקיף** המתווך על ידי המשתתפים בפעילויות.

הערכתה של "כנפיים של קרמבו" בא להענות על השאלות הבאות:

1. כיצד ועד כמה חלו שינויים בקרוב המשתתפים (קרי, המעלג הראשון) במהלך תקופת הפעילות ב"כנפיים של קרמבו" בתחומי הבאים:

- קבלת אנשים עם צרכים מיוחדים
- מיזמנויות
- הערכה עצמית (ערך עצמי, מצב חברתי ושיכות)
- פיתוח כישורי מנהיגות חברתית

2. אם חלו שינויים כאלה, האם ההשתתפות בפעילויות של התנועה היא זו ששינתה את כישוריהם, עמדותיהם, מודעותם ותפיסתם של המשתתפים? אם כן, באילו אופנים ובאיזה מידה? במילים אחרות: עד כמה ניתן ליחס את השינויים לפעילויות בתנועה?

3. האם ההשפעה של התנועה התרחבה מן המעלג הראשון של המשתתפים (תווך התמקדות, כאמור, בחונכים) אל המעלג השני הכלל את הוריהם, אחיהם וחבריהם הקרובים? אם כן, באילו אופנים ובאיזה מידה?

למouter לצין, כי על המחקר לדוח על כל תוכאה בלתי צפואה שעולה במהלך תהליך ההערכה, במידה ומוגלית.

הערכת התהודה / השפעה

השאלה החשובה ביותר שעלינו לענות עליה היא כיצד נדע שתוצאות הפעילות של "כנפיים של קרמבו" הן אכן תוצר של התרבות החינוכית. הספרות המקצועית העוסקת בהערכת מציעה מספר תשובה לשאלת (למשל, Essama-Nssah, 2013).

באופן אידיאלי, כדי ליחס שינוי להתרבות ספציפית علينا להיות מסוגלים להגיד (ולכן למדוד) מה היה קורה לאוותה אוכלוסיה, באותו פרק זמן, באותו אקלים ובאותו הקשר לו לא הייתה מתבצעת כל התרבות. במילים אחרות, במצב אידיאלי היה علينا לבנות קבוצת ביקורת הדומה בכל מאפיינה לקבוצת החונכים ב"כנפיים של קרמבו", אך איננה פעילה בתנועה. עם זאת, מדובר, למעשה, במקרה כמעט כמעט בלתי אפשרית, שכן קשה לאףין קבוצה מתחברים הדומה במאפיינה לקבוצת המתבגרים הפעילים ב"כונפיים של קרמבו". בפרט, למיטב ידיעותנו, לא קיימת מסגרת אחרת הדומה מספיק ל"כנפיים של קרמבו" המשלבת שתי אוכלוסיות על בסיס של יהסים הדדים.

אפשרו משתתפים בארגונים כמו "הצופים" המופעלים על ידי מתחברים ולמעט עצמו, אשר מקיימים שילוב חלקו של ילדים עם צרכים מיוחדים, לא יכולים להיות מושווים לקבוצת המשתתפים ב"כנפיים של קרמבו". הסיבה לכך היא שאנו שילוב זה הוא חלק מסך פעילות הארגון, אך זה אינו מגדיר את הסיבה הקיומית והמהותית של התנועה. לפיכך, המשתתפים בפעילויות של ארגונים כמו תנועת "הצופים" לא בהכרח דומים במאפיינים מרכזיים מהותיים (ובפרט, רגשות גבואה מלכתחילה אל الآخر, ובפרט אל בעל המוגבלות) למשתתפים ב"כנפיים של קרמבו".

לכן, נראה כי המצב מחייב לפנות לדרכי התייחסות המאפשרות להעריך את ההשפעה בדרכים חולפיות. אחת הדרכים המקובלות לעשות זאת היא באמצעות פיתוח של תיאוריות שינוי באמצעות בניית המודל הלוגי. המודל הלוגי מאפשר למערך לבחון כל חלק בשרשראת הסיביתת המוליכה מהנסיבות היסודות של התנועה העומדות בסיס התיאוריה לתוצאות החזיות, לבחון אותה לאור הממציאות בפועל: התשומות, הפעולות והתוצרים (קרי, התוצאות) הנמדדים. מסיבה זו תהליך הערכה של "כנפיים של קרמבו" נפתח בבניה משותפת – יחד עם צוות ההערכה וצוות הנהלת התכנית – של המודל הלוגי של התכנית.

באופן פורמלי, בהתאם לגישה תיאורטית מקובלת שמופיעה אצל מיין ומונה "ניתוח תרומה" (contribution), ההערכה מתקדמת בשלבים הבאים: analysis,

1. פיתוח מודל לוגי
2. בוחנת ההתאמה בין התוצרים התיאורטיים (צפי) והنموذדים (מצוי), הן בשלבי בניינים והן בשלב הסופי של ההתערבות.
3. זיהוי והערכתה של פירושים אלטרנטיביים לתוצאות, לאור קיומה של ההתערבות. זהו, כאמור, שלב קשה וביעיתי לאור הביעות היישודיות שנסקרו לעיל. בפרט, יש להראות כי כל פירוש אלטרנטיבי לתוצאות סביר לפחות מהפרשנות הראשית למהלך האירועים.
4. הבניה והערכתה של "סיפור הביצוע". סיפור הביצוע דיננו התמונה העולה מתוך הצלבה של כל הנתונים. הוא נכתב על מנת להציג את הראות המהימנות כתשובה לשאלת כיצד ועד כמה ההתערבות תרמה לתוצרים הנצפים. במקרים אחרים, סיפור הביצוע צריך להראות כי ההתערבות הייתה הדבר הנכון על סמך האוכלוסייה והבעיה הנתונות, שהיא אמרה לקרות בדרך אכן קרה, ושהסבירים אלטרנטיביים לתוצאות שנתגלו לא נראים סבירים או שהם פחות מתאימים. בפרט, יש לוודא שההתערבות הושמה כראוי ושהיתה בארגון מחויבות, אחריות ונאמנות להתערבות (Essama-Nssah, 2013).

בחינת ההתאמה דורשת את התנאים הבאים (Funnell and Rogers, 2011):

- שההתערבות הייתה מתאימה והושמה כראוי.
- שהיתה מחויבות, אחריות ונאמנות לטיפול.
- שהושגו תוצרי בניינים.
- שהושגו תוצרים סופיים.

ביעות אלה קיימות במידה פחותה כאשר אנו באים לבחון את הורי החונכים. למעשה, אין מנעה לבחון את ההשפעה העקיפה של הפעולות של המשתתפים על הוריהם באמצעות השוואת מדדים ספציפיים בין קבוצות הורים שנמצאים בנקודת זמן שונות של פעילות ילדיהם.

לאור כל אלה ועל מנת להשיג הערכה מתוקפת ומהינה ככל הניתן, בחרנו להשתמש בגישה מעורבת (mixed method) המשלבת בין כלים כמותניים ואי-כמותניים. באופן זה ניתן לאסוף עדויות רבות, עשירות ומגוונות לאותה תופעה נבדקת ולהגיע לתובנות מורכבות ועמוקות יותר מאשר אפשרים כל אחד מהכלים בנפרד.

המתודולוגיה המחקרית

בפרק זה תוצג המתודולוגיה המחקרית ודרכי איסוף הנתונים לביצוע הממחקר. כאמור, על לבחון את מידת ההשפעה של המודל החינוכי של "כנפיים של קרמבו" על המשתתפים ומעגל הקרובים להם, נתקבלו מספר החלטות מתודולוגיות. לצורך ביצוע הממחקר החלטנו להשתמש בשיטות מחקר מעורבות (Mixed Methods). העירוב של שיטות מחקר כמותניות ו איכותניות בא לידי ביטוי גם באיסוף וגם בניתוח המידע (Tashakkori & Teddlie, 2003). היהות וקשה ומאתגר להוכיח תוהודה בסוג כזה של הערכה, המעריכות הללו את התהליך בבניית המודל הלוגי יחד עם מובייל התנועה. המודל הלוגי שימוש כבסיס לכל תהליך ההערכה.

רכיב הממחקר הכמותני כלל בראש ובראשונה שימוש בשאלונים הכוללים שאלות מקוריות שנכתבו על ידי עורכות הממחקר ושימוש בשאלונים מוכרים וمتוקפים מן הספרות המחקרית הרלוונטית, הफצחים בקרב אוכלוסיית הממחקר (קרי, אוכלוסיית החונכים והורי החונכים) וניתוח הנתונים בכלים סטטיסטיים (תיאוריים והסקיים, לפי הצורך). רכיב הממחקר האיכותני התבסס בראש ובראשונה על ראיונות עמוקים, ראיונות חצי-מובנים ועריכת צפיות בזמן פעילותם בסביבה. תוצאות שני רכיבי הממחקר – האיכותני והכמותני – הוצלבו על מנת לקבל תמונה עשירה ככל הניתן (Scriven, 1999). פירוט על הכלים ניתנן בהמשך.

על מנת לבחון את השפעת התנועה על מעגל הורי החונכים השתמשנו גם כן בגישה המערבבת. עם זאת, כיוון שהמחקר הורי החונכים לא היה חשוב לחלק מהחוקים המתודולוגיים שעוזר מחקר החונכים, היה בידינו להשוות באופן ישיר בין קבועות שונות של הורים בהתאם למספר שנות הפעילות של ילדיהם בתנועה. פירוט על נושא זה ניתן בפרק הכלים הכמותניים.

הכלים האיכותניים

הרכיב האיכותני של הממחקר עשה שימוש בכלים הבאים:

1. **איסוף וניתוח מידע שהופק במסגרת "כנפיים של קרמבו"** שעשו להיות רלוונטי לתהליכי ההערכה. מידע זה כלל מסמכים קיימים (ראו את התיאיחסותם של שטריכמן ומרשוד לעניין זה: Strichman & Marshood, 2007) ועיוון במצאי סקרים קודמים שנבנו ובוצעו על ידי גב' אביבית ארוזן חלק מתהליכי העבודה הרגיל של התנועה.
2. **ראיונות אישיים:** כלל, ראיונות אישיים באים לאפשר לחוקרם הבנה מעמיקה של הגישות, העמדות, העקרונות והמניעים של האנשים השותפים לפROYיקט. קיימים שלושה סוגים ראיונות בסיסיים: ראיון לא-פורמלי, ראיון מודרך ו/או חצי מובנה וראיון פתוח-סטנדרטי (Patton, 2002). במסגרת הממחקר נערכו:
 - 2.1. **ראיונות לא-פורמלליים** עם אנשי מפתח של התנועה, במסגרתם המראיינים סיפרו באופן חופשי וזרם את הדרך בה הם חוות נושאים ותהליכי הקשרים לנושאי ההערכה.

- 2.2. **ראיונות חצי מובנים ו/או מודרכים** עם חונכים, הורי חונכים (לאו דווקא הורים של החונכים שרוואינו) וחניכים. הראיונות היו שיטתיים יותר מקבוצת הראיונות הקודמת, הנושאים לדין נקבעו לפני הראיון, והראיונות ווידאו שכל הנושאים הרלוונטיים נידונו. המבנה הכללי של ראיונות אלה נקבע לאחר שנטבלו תוצאות שלוני החונכים והורי החונכים (ראו בהמשך), ולכן הם התקיימו כשלב אחרון של המחקר.
3. **קבוצות מיקוד עם חונכים:** קבוצות מיקוד הינה דיוונים קבוצתיים הממוקדים בנושא מסוים. מטרת קבוצות המיקוד לאסוף מידע או לפתח הבנה באותו נושא שיש בPGA לחשוף טوها או עומק של דעתך, רגשות וטענות שלא לצורך قيمة המידע. החונכים שהשתתפו בקבוצות המיקוד היו שונים אלה שרוואינו בראיונות האישיים.
4. **הציפות בפעולות בסביבים ובסמינר הדרכה:** הציפות מהוות דרך חשובה להבנה עמוקה של המתרחש בתנועה, ושל הדינמיקות בין המשתתפים השונים בפעילויות.

הכליים המכוטטים

הרכיב המכוטט של המחקר עשה שימוש בשני שלוניים על מנת לבחור את שני האוכלוסיות שאת הבודת הפעולות אצלן בא מחקר לבחון: החונכים והורי החונכים.

- שאלון החונכים:** שאלון זה הופץ בקרב כלל החונכים בתנועה שהתמודדו בפעילויות במישר **שנתיים** ויתר. לא נאספו נתונים מהחונכים מתחילה כיון שמלכתחילה, מן הסיבות המודולוגיות שפורטו לעיל, לא היה בכובנותנו להשוות בין חונכים צעירים ו-וותיקים, שכן כל השוואה כזו הייתה יוצרת למעשה השוואת בין חונכים בשלבים שונים של גיל ההתבגרות.
- שאלון הורי החונכים:** שאלון זה הופץ בקרב הורי החונכים שהביעו את הסכמתם להשתתף בפעילויות התנועה, ומסרו, לשם כך, פרטי תקשורת.

שאלון החונכים

שאלון החונכים בא לבחון את תוצאות הפעילויות ב"כניםים של קרמבו" על החונכים בטוחה הקצר והבינוני, כפי שאלה נסחו בעמוד 20. בהתאם לכך, נבדקו העמדות וההתנהגויות של החונכים ביחס לחריגים בכלל ובכלל הזרים המיוחדים בחברה בפרט, מידת קבלתם את الآخر ופיתוח הרגשות לצדק חברתי ומקרים של אפליה. כמו כן נבדקה תחושת הערך העצמי של החונכים, תפיסתם את מצבם החברתי בבית הספר והכיישורים אותם הם רכשו במהלך פעילותם בתנועה, הכוח המנייע לפעילויות ביום והקשר שלהם עם החניכים.

השאלון הורכב הן משאלות מקוריות והן משאלונים מוכרים ומתוקפים מן הספרות המחקרית (ראו שאלוני MAS ושאלון הערך העצמי כמפורט בהמשך).

השאלון הופץ בקרב חונכים בעלי וותק של שנתיים או יותר בתנועה. 155 חונכים העונם על קרייטריון זה מילאו את השאלון.

תיאור הכללי

המחקר הtentel במאצאות שאלון בן שתי גרסאות – גרסה אחת לבנים וגרסה אחת לבנות, והורכב מתשעה חלקים. סה"כ הופיעו בשאלון 80 שאלות. השאלון מופיע באופן כתובות:

<https://www.surveymonkey.com/r/SQBJS76>

חלק א': שאלות דמוגרפיות על החונכים (כולל שאלת על משך הפעולות בתנועה שנעודה לנפות חונכים שפעלים בתנועה פהות משנהתיים, ובכל זאת מילא את השאלון) ונתונים כלליים על פעילותם בתנועה.

חלק ב': חלק זה בא לבחון את עמדותיהם של החונכים ביחס לבעלי מוגבלויות. לשם כך נעשה שימוש בגרסה מקוצרת בת 22 פריטים של שאלון מוכר ומתוקף מן הספרות המחקרית הבוחן עמדות של משיבים לגבי בעלי מוגבלויות (ספציפית: נכים בעלי מוגבלות פיזית המשתמשים בכיסאות גלגלים), להלן שאלון MAS (Multidimensional Attitudes Scale towards Persons with Disabilities .(Vilchinsky, Findler, & Werner, 2010a) (Vilchinsky, Werner, & Findler, 2010b)

השאלון מתאר סיטואציה המתרחשת בבית קפה המערבת אדם היושב בכיסא גלגלים ודומות נוספות ("יוסי" או "מיכל") הנמצאת אותו באינטראקציה. לאחר הצגת הסיטואציה מופיעה שורה של היגדים. המשתתפים מתבקשים לחווות את מידת הסכמתם להיגדים בסולם הנע בין 1-5 (הסלום מתואר באופן מילולי, ולא באמצעות מספור) שנוגעים למחשבות / רגשות / התנהגויות שעשוות לעלות אצל הדמות בעקבות הסיטואציה.

מבחינה סטטיסטית, " לאור מחקרים קודמים, ובהתאם לעבודתו של וילצ'ינסקי ועמיתותיה (Vilchinsky, Werner, & Findler, 2010b)(Vilchinsky, Findler, & Werner, 2010a) גובשו שתי גרסאות לשאלונים בהתאם למין המשיבים: הבנות קיבלו גרסה המתיחסת ל"מיכל", ואילו הבנים קיבלו גרסה המתיחסת ל"יוסי".

חלק ג': חלק זה בוחן את הסיבות שמניעות את החונכים לפעול בתנועה כיום.

חלק ד': החלק הרביעי של השאלון כולל שני סוגי של היגדים. סוג אחד בוחן את מידת הסכמתם של החונכים עם היגדים שונים לעומתם והתנהגויותיהם. מטרתו העיקרית הייתה לתקוף חלקים אחרים בשאלון (ובפרט, שאלון MAS). סוג שני של היגדים בוחן את תפיסת החונכים לגבי יכולתם להשפיע על המוגבלים הקרובים אליהם.

חלק ה': החלק החמישי של השאלון בוחן את תחושת הערך העצמי (self-worth) של החונכים, קרי, את המידה בה הם חשים רגשות חיוביים ביחס לעצם. לשם כך השתמשנו בשאלון מתוקף בן שבעה פריטים, המהווה חלק שאלון אישיות מקייף אצל Stets ובורק (Stets & Burke, 2014).

חלק ו': החלק השישי של השאלון התייחס למידה ולאופן בו החונכים תופסים את קיומם של שינויים שהולו בעמדותיהם והתנהגויותיהם ביחס לעבר.

חלק ז': החלק השביעי של השאלהן בוחן את האופן בו מזוהים החונכים את מאפייני השתיכותם לתנועה.

חלק ח': חלק זה של השאלהן בוחן את האופן בו חוזים החונכים את מעמדם החברתי בבית הספר, ואת האופן בו הם תופסים את השפעתה של "כנפיים של קרמבו" על מצב עניינים זה.

חלק ט': חלק זה בוחן כיצד החונכים תופסים את המו מנויות כחונכים / מזריכים שהם רכשו במהלך פעילותם **ב"כנפיים של קרמבו".**

כל משתף במחקר השאלהן ראה את כל השאלות באותו סדר הצגה. השאלהן הוצגו על פלטפורמה אינטרנטית. משך המענה המוערך על השאלהן היה כרבע שעה.

שאלון להורי החונכים

שאלון הורי החונכים בא, בראש ובראשונה, לבחן את השפעת הפעולות ב"כנפיים של קרמבו" של החונכים על הורייהם בטווה הזמן הבינוני (ראו את התוצאות החזויות בטווה הבינוני במודל הלוגי בעמוד 20). בהתאם לכך, נבדק אם לשך הפעולות של החונכים בתנועה יש השפעה על עמדותיהם והתנהגותיהם של הורייהם ביחס לבני הזרים המוחדים. בדיקה זו נערכה באמצעות העברת שאלהן MAS זהה לזה שהועבר לילדיהם. כמו כן נבדק האופן בו הם תופסים את השפעת הפעולות ב"כנפיים של קרמבו" על ילדיהם.

השאלון הופץ בקרב כלל הורי החונכים. 205 הורי חונכים מילאו את השאלהן. יודגש כי שאלהן הורי החונכים נשלח בנפרד משאלון החונכים, ולכן אין לנו מידע על הקשר בין שני השאלהן, ובפרט לא על קיומה או אי קיומה של זיקה משפחתית ביניהם. מסיבה זו שני השאלהן נוחחו בנפרד.

תיאור הכללי

כמו אצל החונכים, המחקר התנהל באמצעות שאלהן בן שתי גרסאות – אחת לגברים ואחת לנשים – על מנת להתאים את גרסת שאלהן MAS שהופיע בחלק השני של השאלהן למין המשתתפים. שאלהן הורי החונכים הורכב מרבעה חלקים סך הכל, והופיעו בו 51 שאלות. השאלהן מופיע באופן מקוון בכתב:

<https://www.surveymonkey.com/r/N33GQ29>

חלק א': חלק זה של השאלהן כולל שאלות דמוגרפיות. בפרט, נשאלו המשתתפים על מינם (גברים / נשים) וشنנות הפעולות של ילדיהם ב"כנפיים של קרמבו". הורים שלהם יותר מילד אחד הפעיל בתנועה התקשו למסור פרטים על-אודות שונות הפעולות של כל אחד מילדיהם. סה"כ הופיעו בחלק זה 8 שאלות.

חלק ב' – חלק זה בא לבדוק את עמדותיהם של הורי החונכים ביחס לבני מוגבלות. לשם כך נעשה שימוש בשאלון MAS המוקוצר בו נעשה שימוש בשאלון החונכים (ראו חלק ב' בתיאור שאלהן החונכים). סה"כ הופיעו בחלק זה 22 שאלות.

חלק ג' – חלק זה שאל (באמצעות דיווח עצמי) על שינויים בהתנהגות הורים ביום ביחס למועד תחילת הפעולות של ילדיהם בכל הנוגע לפעולות ציבורית וחברתית בתחוםים שונים, ובפרט בתחום קבלת השונה ובעלי המוגבלות. סה"כ הופיעו בחלק זה שש שאלות.

חלק ד' – חלק זה בבחן כיצד הורי החונכים תופסים את השפעת "כנפיים של קרמבו" על ילדיהם במספר תחומיים שנבחנו גם בשאלון החונכים. סה"כ הופיעו בחלק זה 15 שאלות.

כל משתתף במחקר השאלונים ראה את כל השאלות באותו סדר הצגה. השאלונים הוצגו על פלטראפורה אינטראקטיבית. משך המענה המוצע על השאלון היה כעשר דקות.

סיכום כל המחקר

הטבלה שלמטה מתחארת את כלל הכללים בהם נערך איסוף הנתונים.

סוג הכללי	כלי	מושא הכללי	מספר
aicottani	ראיונות בלתי	• אופירה רותם – מנכ"לית	6
פורמלאים	• אבנر דפני – סמנכ"ל פעילות ארצית (לשעבר) • מריב בועז (בוזי) – מנהלת פיתוח משאיים (ראיונות عمוק)		
	• רחל ליל – מנהלת תחום צרכים מיוחדים (לשעבר) • טליה הראל-בדרנו – מנהלת הדרכה		
	• קלודיה קובי – אם מיסdot, אמו של כפיר החניך הראשון ויור'ה הוועד המנהל		
	• אביבית ארויז – פסיכומטריקאית שערכה מספר סקרים עברו 2 "כנפיים של קרמבו" • ד"ר דנה רוט – מנהלת ייחידת המחקר, בית איזי שפירא		
קבוצות מיקוד	חונכים	3 קבוצות; 16 משתתפים	3
ראיונות חצי-	חניכים	4	4
МОבננים	חונכים	12	12
	הורי חונכים	12	
	רכזי סניפים	3	
תצלפיות	רכזות הדרכה אזוריות	2	
	סניפים: באר-שבע, יבנה, נס ציונה והוד השרון 4 מפגשים מלאים	4	
בדיקות תיעוד	סמיינר הדרכה בירושלים	1 יום	
	אתר "כנפיים של קרמבו" חברת לחונך		
	התפיסה החינוכית של התנועה תכניות הפעילות		
	סקרי חונכים, חניכים והורי חניכים – אביבית ארויז פרוטוקולים של ועדת ההיגי		
כמותני	שאלווניות	חונכים הפעילים בקרמבו שנתיים או יותר 155 משבים	
שאלווניות	הורי חונכים 205 משבים		

סדר הפעולות הכללים, האיכוטניים והכמותניים, היה כדלקמן: ראשית, נאסף ונوتה מידע רלוונטי מ"כנפיים של קרמבו", נערךו ראיונות בלתי פורמלאים עם אנשי מפתח בתנועה ונערךו תצלפיות על הפעילויות במסגרת הסניפים

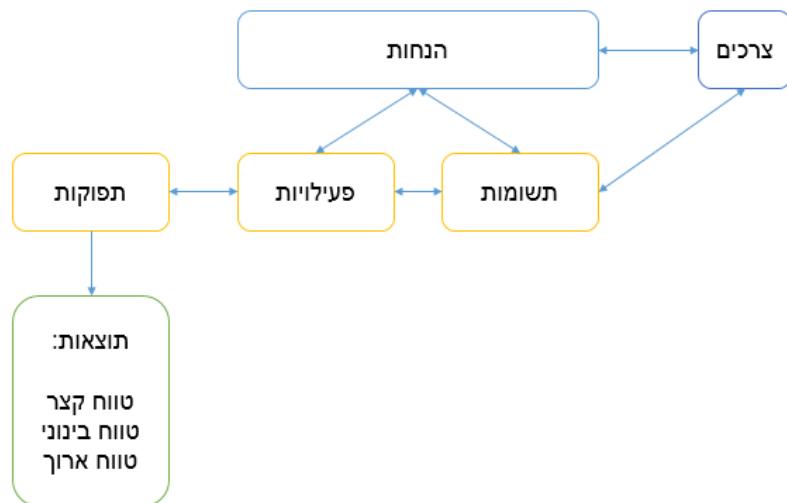
ויום ההדרכה. לאחר מכן הופצו הסקרים לחונכים ולהורי החונכים והתקיימו סדרת הראיונות החצי מובנים / מודרניים עם החונכים והדיאגנום במסגרת קבוצות המיקוד. לבסוף נערךו הראיונות החצי-МОבנים עם הורי החונכים.

המודל הלוגי

מבוא

כאמור, המודל הלוגי נבנה בשיתוף עם מובייל התנועה ולאור תכנית הפעולות. יתרונו הבולט של המודל טמון בהסבר מרכבי תכנית הפעולות והקשרים ביניהם. המודל הלוגי שמש כמורה דרך לאורך כל פעילות הערכה בשלבים השונים של התהליך ואפשר ללמידה לעומק את מרכיבי התכנית והקשרים ביניהם. כפי שצוין לעיל, בחינת הממצאים שמעלה המחקר המשולב לאור המודל הלוגי היא זו שמאפשרת לחוקרים לבדוק עד כמה ניתן ליחס ביטויים של תဟודה (כפי שאלה באים לידי ביטוי באמצעות האינדיקטורים לתהודה שנבחרו במחקר) לפעולות התנועה בפועל.

המבנה הבסיסי של כל מודל לוגי מופיע בתרשים הבא:

המודל הלוגי של "כנפיים של קרמבו"

צרכים

"כנפיים של קרמבו" איתרו שני צרכים מרכזיים בישראל. הראשון אחד הוא זה הנובע מהיעדר פעילות נורמטיבית חברתית המשלבת קבוצות נוער עם צרכים מיוחדים עם בני גilm מתוך האוכלוסייה הכללית, והשני הוא צורך בשינוי של העמדות השליליות הקיימות בחברה הכללית כלפי אוכלוסיות עם צרכים מיוחדים.

לא מדובר באוכלוסייהZNיה בגודלה. למעשה, על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2013), במהלך שנת הלימודים 2011-2012 קרוב ל- 182,000 ילדים בעלי צרכים מיוחדים בגילאי גן ועד גיל בית הספר התיכון היו רשומים במערכת החינוך הישראלי, דהיינו, 9% מכלל הילדים כך שהיו רשומים במערכת החינוך. 19% מתוכם נרשמו לגנים מיוחדים, 20% נרשמו לכיתות בחינוך המיוحد, ו- 61% (112,000 ילדים ובני נוער) שולבו בכיתות הרגילים.

לכאורה, המספרים מעידים על רמת שילוב גבוהה. עם זאת, הנזיבות לשווון זכויות לאנשים עם מוגבלויות במדינת ישראל מצאה כי חרב מודעות הציבור לצרכים המיוחדים של אנשים עם מוגבלויות, הציבור עדין מגלה דעתות קדומות ביחס לקבוצה זו (Feldman & Ben Moshe, 2006):

- יותר מ-40% מהציבור אינו מאמין שאנשים עם מוגבלויות יכולים להקים משפחה, להשתלב במערכת החינוך הרגילה, או להשתלב ולהתרום בשוק העבודה בדומה לאוכלוסייה הכללית.
- קרוב ל-40% מאמינים שבבעלי הצרכים המיוחדים זוקקים להקלות, פטוריהם או יהס / טיפול דיפרנציאלי.
- 20% מהציבור אינו מאמין שאנשים עם מוגבלויות יכולים להיות עצמאיים.
- מספר דומה מאמין שאנשים עם מוגבלויות הם מסוכנים ורעשניים.

בנוסף, דיווחה הנזיבה על עדויות להכללה נמוכה בחברה ועל כך שאנשים עם מוגבלויות הם מבודדים חברתיות.

בידודם החברתי של בעלי הצרכים המיוחדים בא לידי ביטוי בנסיבות הבאים:

- כ-35% מבין האנשים בעלי הצרכים המיוחדים מדווחים על חברויות קצרות טווח, זאת לעומת 21% בקרב בעלי המוגבלויות הקלות, ורק 9% באוכלוסייה הכללית.
- בנוסף, 32% מבני המוגבלויות מדווחים על תחושה תכופה של בדידות, זאת לעומת 10% בלבד באוכלוסייה הכללית.

מן האמור עולה הצורך בקיומה של תנועה כמו "כנפיים של קרמבו".

הנחהות

הנחהות היסוד העומדות בבסיס המודל הלוגי מתחקלות לאלה הנוגעות לתכנית הפעולות, אלה הנוגעות לחונכים (מן האוכלוסייה הכללית) ולאלה הנוגעות למשתתפים בעלי הצרכים המיוחדים.

הנחהות העומדות בbasis תכנית הפעולות

הנחהה העומדת בbasis הפעולות היא זו: אם ניתנים למתבגרים מן האוכלוסייה הכללית ולמתבגרים בעלי צרכים מיוחדים תנאים למפגש בלתי אמצעי, חוות היובית משותפת והכישורים לקבל את الآخر והשונה, עמדותיהם של המשתתפים תשתנה והתנהגותם כלפי الآخر תשתנה בהתאם. הנחה זו נטmeta בספרות המחקרית. למשל, Cohen, Roth, and Neikrug (2012) מצינים שקיים שתי גישות מרכזיות לשינוי עמדות ביחס לאנשים: מגע ישיר ומגע מידע. טענה החוקרים היא שמידע איננו מספיק לצורך יצירת השינוי, ורק השילוב של שני האפקטים (מגע ויצירת מגע ישיר מתחשך) הוא זה שוביל לשינוי משמעותי.

הנחהות הנוגעות למשתתפים בעלי הצרכים המיוחדים

- אם נותנים למשתתפים בעלי צרכים מיוחדים את ההזדמנות לפעול בתנועת נוער יחד עם בני נוער מהאוכלוסייה הכללית, הדבר יסייע להם במימוש הפוטנציאלי שלהם ויעלתה את ביטחונם החברתי ותחושת ההערכה העצמית.
- החשיפה לבני נוער השונים הנמנים על האוכלוסייה הכללית מקטינה בקרוב קבוצת בעלי הצריכים המיוחדים תפיסות סטריאוטיפיות על-אודות בני נוער מהאוכלוסייה הכללית ועל-אודות עצמו, ככלשה שנמנים על קבוצת בעלי הצריכים המיוחדים.

הנחהות הנוגעות לחונכים מן האוכלוסייה הכללית

- הנחתה המוצאת היא שאם אפשרים לבני נוער את ההזדמנות והכישורים הנדרשים כדי להכיר, לזהות ולהבין צרכים מיוחדים, הם אכן יהפכו לאנשים המבינים טוב יותר אנשים עם צרכים מיוחדים. תהליך זה הוכיח את בני נוער להיות סובלניים יותר כלפי אנשים שונים מהם. הנחה זו עולה בקנה אחד עם הספרות המחקרית העוסקת במסגרות בלתי פורמליות, ובתനועות נוער בפרט (Kahane & Rapoport, 1997). נטען שם כי תנועות נוער מספקות קוד בלתי פורמלי למשתתפים המאפשר להם לקיים התנהגות משמעותית ואוונתית בחברה, גם מחוץ בזמן הפעולות בתנועות הנוער.
- יתרה מזו, הנחתה היא שיש לתנועת נוער עם תכנית הינוכית מהסוג הקיים ב"כנפיים של קרמבו" את הפוטנציאלי להשפיע גם על העמדות של מעגלי אוכלוסייה שלא באים במגע ישיר עם אוכלוסיות עם צרכים מיוחדים, זאת באמצעות יצירת סוכני שינוי בקרוב החונכים.

תיאורית השינוי

לטיכום, תיאוריות השינוי העומדת בבסיס הפעולות של "כנפיים של קרמבו" ונגזרת מן ההנחהות היא זו: תנועת נוער משמעותית המשלבת ילדים עם צרכים מיוחדים יחד עם ילדים ללא צרכים מיוחדים ואשר תהיה בעלת תכנית חינוכית מפורטת תובייל לשינוי עמדות ותצמיח מנהיגות לקראת שינוי בחברה. תיאוריות שינוי זו היא שעמדה למבון במהלך תהליך ההערכה.

תשומות

התשומות (inputs) כוללות את כל מה שדרוש על מנת להפעיל את הפעולות המתוכננות להגשמת תיאוריות השינוי. מדובר בדברים הבאים:

- גיוסם של בני נוער מן האוכלוסייה (בגיל 18-15) שימושים כחונכים וגיוסם של בעלי צרכים מיוחדים, רובם חניים בתנועה (גיל 18-7). בעלי צרכים מיוחדים שנקלטו לפני גיל 18 נשאים עד גיל 21.
- הכנה של תכניות המותאמות לשתי אוכלוסיות היעד (ראו אוגדן התנועה באתר האינטרנט)
- מערכי הדרכה והכשרה מתמשכים של החונכים והמדריכים
- מבנים מתאימים לאוכלוסייה ולפעולות
- עזרה בטיפול פיזי בחניים (עובד מט"ב)
- הסעות
- שיתוף פעולה עם המועצה המקומית, כולל מחלקות חינוך ורווחה במועצות
- רכיזם לכל תחום (לוגיסטיקה, הדרכה, פרסום, וכו')
- צוותי מטה (אזורית, הדרכתי, וכו')

פעילות

בסעיף זה נרשמות כל הפעולות המתוכננות ליישום תיאוריות השינוי.

תיאור הפעולות

- התכנית פועלת במתכונת של חניים וחונכים; כל החניים משתמשים לקבוצה בעלי הצרכים המיוחדים, ואילו החונכים משתמשים ברובם (אולם לא כולם) לבני נוער מן האוכלוסייה הכללית.

- הפעולות מתקיימת אחת לשבוע במודל של חונכויות אישית במסגרת קבוצתית, לכל חנוך בתנועה מוצמד לפחות חונך אחד (בדרכו כלל שניים) שמלווה אותו לאורך כל הפעולות.
- החונכים אינם מתנדבים בתנועה, אלא פעילים בה, וכך הם משלימים דמי השתתפות סמליים על פעילותם כמו יתר החברים בתנועה.
- תכנית הפעולות מותאמת לפעולות אינטגרטיבית בעלת מסרים של שוויון הזדמנויות לכל, טיפוח הפוטנציאלי הגלום בכל משותף, זכותו הבסיסית להחלטת הקשרות לעצמו באופן ריבוני וזכותו להשתיר לחברה ולקהילה.
- השיטה המקצועית בה נעשה שימוש ביחס לחניכים בעלי הצרכים המיעודיים היא Conductive Education (Feuerstein, 2008) http://www.steptogether.org.uk/new_page_01.htm

פעולות במסגרת הפעולות

- גיש חונכים וחניכים (פרסום, פרזנטציות, מפה לאוון, מהוויבות אישית בבתי הספר)
- גיש חניכים דרך משרד הרווחה, מחוקות החינוך ומפה לאוון.
- פעילויות משותפות לחונכים וחניכים
- בנייתם והזאתם לפעול של אירועים מיוחדים: נסיעות, טקסיים, מחנות נוער, מחנה קיץ, מסע לפולין, וכולי.
- ביקורי בית
- ייזום פעילויות להורי החניכים
- ימי הורים להורי החונכים
- פעילויות יהודיות לחונכים
- פעולות להגברת חשיפה והפצה של התכנית
- התנדבות של פעילי הסניפים (חונכים וחניכים) בקהילה
- סדנאות הכשרה, סמינרים למדריכים וחונכים וימי עיון
- מסדר: טקס עם ההורים

תפקיד (בדיקה הפעולות השוטפת לא נכללה במחקר הנוכחי)

- הפעלת סניפים (40)
- מפגש שבועי משותף לחונכים וחניכים (בכל סניף)
- בחלוקת מהסניפים החלו להתקיים מפגשים של אחת לשבועיים עבור החונכים בלבד
- חונכים (בערך 3000)
- חניכים (בערך 1000)
- פעילויות מיוחדות: חגים, טקסי, נסיעות וטיולים
- סדנאות הכשרה²
- סמינרים למדריכים וחונכים
- הורים המשתתפים במפגשים
- ביקורי בית חזירים
- פעילויות בית
- ימי עיון
- מסע לפולין

תוצאות חזיות

התוצאות החזיות מבוססות על ההנחהות וمبرטאות את ציפיות הוצאות המוביל. חלק מההיפותtheses התומכת בתוצאות הצפויות היא אותה ספרות שכבר צינה בסעיף ההנחהות. יש גם לציין שבתחום העמדות ביחס לבעלי מוגבלות הספרות המקצועית מצינית ששינוי עמדות לטווה הקצר והבינוי מabitualים לשינויים רגשיים וקוגניטיביים, בעוד ששינויים מabitualים בעיקר בהתקנות בפועל (ראו את Findler, Vilchinsky 2007 ו-Werner בעניין זה).

בטעות הקוצר, המשתתפים עוברים חוות מעשרות, מהנות ומשמעותם בעבורם ומפתחת תחושת שייכות להנעה "כופיים של קרמבו". החונכים מן האוכלוסייה הכללית לומדים להכיר את החניכים שלהם ואת צרכיהם הייחודיים. בפרט, חונכים שלהם חניכים הדורשים אמצעי תקשורת מיוחדים רוכשים את יכולת השימוש באמצעים אלה. הידע מוביל לתפיסה פחota סטריאוטיפית של החניכים בעלי הצריכים המיוחדים מצד אחד, ולתחושת ערך עצמי מצד שני. מתחילה להתגבש הכללה המובילת לקבללה של الآخر.

² מהשאלונים שהופצו על ידי אכביית אורץ עולה שאין מספיק הורכה לדעת הורי החניכים.

בקרוב החניכים בעלי הצללים המיוודאים עבר תהליך דומה של צמצום משמעותית של תפיסה סטריאוטיפית את החוניכים, אך בבד עלייה בתחוות המסוגיות ומימוש הפוטנציאל האישי. האינטראקציות החברתיות מובילות לשיפור בכישוריים החברתיים.

בטוח הבינוי בקרוב המשתתפים מתגבשת ההבנה שהפעילותם עם החברים בחברה, ובפרט עם בעלי הצללים המיוודאים, היא פעולה של העשרה אישית דו-כיוונית (כלומר, לכל אחד מתקימת לא רק קבלה, אלא גם נתינה). קאהן ורפסרט (1997) מכנים זאת (כשהפעולה קורית בתנוונות נוער) פעולה סימטרית. פעולות סימטריות מובילות ליחסים של קבלה הדדית.

מתחלים להיווצר מעגלי השפעה: המשתתפים משפיעים על בני המשפחה המצווצמת ועל חברים להבין את בעלי הצללים המיוודאים ולקבלם. מתפתחת תפיסה בקרוב המשתתפים של קבלת الآخر ומ�퟽חת רגשות לחוסר צדק חברתי ומרקם של אפליה. בנוסף, המשתתפים תורמים, מעבר לפעילויות השבועית, לקהילה הסובבת אותם בפעולות ספציפיות הקשורות לעולם הצדק החברתי.

בטוח הארוך המשתתפים מן האוכלוסייה הכללית הופכים להיות סוכני שינוי במעגלי המשפחה והחברים, הקהילה והחברה של קבלת الآخر וקבלת בעלי הצללים המיוודאים. השפעה זו מובילת לייצירתה של סולידריות חברתית ואי קבלה של נורמות של אפליה של الآخر והשונה.

ברמה האישית, ההשפעה על החוניכים אמרה להימשך כל חיהם, אם בעצם בחירתה העיסוק המקצועית או בפעילויות קונקרטיות במסגרת העיסוק המקצועית ואם במסגרת פעילות ציבורית ו/או חברתית.³

המצאים וניתוחם

התוצאות קצר גם בטוח הבינוי נמדדו באמצעות אינדיקטורים שונים לקיומו של שינוי קוגניטיבי, רגשי והתנהגותי. במידע שנאסף באמצעות הכלים השונים נמצא עדויות עקבות לקיומו של שינוי זהה. על מנת להקל על הקוראים, הממצאים יוצגו כשם מאורגנים לפי תמות כתשובות לשאלות ההערכה (ראו עמוד 6), ולא בסדר ו/או האופן בו הם נאספו באמצעות הכלים המחקרים. יש לציין שהביטויים המילוליים העולים מתוך הראיונות, התציפות וקבוצות המיקוד הם לרוב מורכבים ומציגים ממצאים הנוגעים להשפעות אפקטיביות, קוגניטיביות וההתנהגותות גם יחד. לכן, בחלוקת מהמקרים ציטוט אחד יציג יותר מתויפה אחת. מתוך עשר הממצאים המציגו

³ בהקשר זה יש לציין את כהן, רות, יורק ונאירוג (2012) שטוענים, בעקבות מטא-אנליזה של מחקרים בתחום, שעדות של משתתפים תואמת את אלה של הוריהם, ומשתתגרים נוטים להתחפש לאנשים עם צרכים מיוחדים. משתתגרים מחזיקים באמנותות שליליות ובעודות קדומות כלפי אנשים עם צרכים מיוחדים, והביטוי לכך הוא הימנעות מידיותם ומשילובם בפעילויות חברתיות מתוקת תפיסה שהם יכולים "להידבק" במוגבלות. החוקרים מניחים שינוי עמדות במהלך ההתגברות עשוי להוביל לשינויים חברתיים משמעותיים כיוון שכבוגרים (מעבר ליחסם המשופר אל בעלי הצללים המיוודאים) הם גם יושמו כמודל חיובי לילדים ולסביבתם .(Cohen, Roth, York, & Neikrug, 2012)

בידי החוקרות נבייא מספר מצומצם יחסית של ציטוטים, אך חשוב לציין שהתוכן שלהם מייצג עמדות והתנהגויות נפוצות בקרב המרואינים, ולהבנתנו (ובאופן העולה בקנה אחד עם הממצאים שהתגלו בניתוח השאלונים הכתובניים שנאספו מمدגמים גדולים מאוכלוסיות המחקר) גם באוכלוסיות המחקר. התמונות שועלו מתוך איסוף החומריים הנו: קבלת אנשים עם צרכים מיוחדים, מיעוטים, הערכה עצמית וכישורי管理 מנהיגות.

על מנת להקל על קרייאתו, הדוחינו מציג את הפרוצדורות הסטטיסטיות בהן נעשה שימוש בניתוח הכתובני, אולם אלה זמינים לעיון אצל החוקרות.

כיצד ועד כמה השפעה הפעולות ב"כנפיים של קרמבו" על עמדותיהם, מודעותם והתנהגותם של החונכים (שאלות 1-2)?

קבלת אנשים עם צרכים מיוחדים

קבלת, נגישות, חיוביות, חשיבה מחוץ לקופסה עם אנשים אחרים – אני יכולת לעשות זאת בלבד אלא רק עם הקבוצה שלי, ובעורחתה אני יכולה לעשות הכל.

(חונכת מנס ציונה)

א' (חונך מבנה) הctrף ל"כנפיים של קרמבו" לפני שנה. הוא תלמיד כהה י' ומספר סיפור שארע בבית ספרו בהיותו תלמיד כהה ז': "היה ילד בכיתה שלי עם אוטיזם קל ואני ראיתי אותו שונה. הרבה תלמידים צחקו עליו. זה היה מאד עצוב. אחרי שהctrף ל"קרמבו" הרגשתו שהוא פוגע ומעיליב. הזמנתי את אותו הנער להctrף ל"קרמבו" והוא סירב".

השינוי שמעיד עליו א' הוא קוגניטיבי, רגשי והתנהגותי. חשיpto לעקרונות תכנית הפעולות של "כנפיים של קרמבו" עזרו לו לעבור מ对照检查 שלحملת ועצב למצב ביקורתו ולהמליל אותו לכדי תחושת עלבון ופגיעה בזולת. בנוסף לכך, במישור ההתנהגותי, א' פעל בנושא והציג לנער להctrף לתנועה. ההשפעה של התנועה על א' היא משמעותית יותר. עם זאת, ניתן שאותו נער נפגע פעמי נספת, הפעם על ידי א', מפני שההזדמנות להctrף ל"קרמבו" יכולה לסתור על ידו כהתיחסות אליו שונה.

בתשובה לשאלת הפתוחה "מה אתה/ת לוקחת מקרמבו" שהופיעה בשאלון לחונכים, חונכת מנתניה (פעילה בין 3 ל- 4 שנים בתנועה) כתבה: "בקרמבו למדתי לראותם שלכלם יש צרכים מיוחדים, כל אחד והצורך שלו ו אף אחד לא באמת שונה מהאחר. כמו שאלינו לא מתייחסים כמסכנים ככה לאף אחד לא צריך להתיחס כמסכנים. למדתי כמה כוח רצון יכול להשפיע".

ביטויים מסווג זה חזרים על עצמן פעמים רבות על ידי חונכים רבים מתוך המשיבים לשאלון. התשובה מדגימה "שפה קרמבראית" שנשמעה שוב ושוב בקרב הצעירים (ראו התיחסות בהמשך בעמ' 44).

מדריכה מטבירה (בין שנה לשנתיים ב"קרמבו"⁴) כותבת: "מה שהשפע עליו הוא העניין של קבלת الآخر. אין סיכוי בעולם שבעתיד לא אוצר קשר עם מישחו עם צרכים מיוחדים רק בגלל היותו בעל צרכים מיוחדים".

כזכור לעיל, במסגרת הממחקר הופיע שאלון MAS הבחן את עמדותיהם של הנשאלים ביחס לבעלי מוגבלות (ראו בעמוד 11). ניתוחו מחזק ומתקף את הראיות האיקוטניות. למרות שמטרת הממחקר לא הייתה לבחון את ההבדלים המגדירים ביחס לבעלי מוגבלות, החלוקה המגדירה אפשרה לנו לבחון את הzionים שהתקבלו אל מול ציונים שפורסמו במהלך קודם בספרות שחקר סטודנטים ישראליים (Vilchinsky, Werner, & Findler, 2010b) בין ציוני החונכים ב"cnfim של קרמבו" והzionים של הסטודנטים שפורסמו במהלך של ממשי השאלון, לבין ציוני החונכים ב"cnfim של קרמבו" מיעדים על יחס מוגבלות (כלומר, סקלות וילצינסקי ועמיתותיה. כיוון שסקולות הzionים במדים השונים נעו אמם בין 1-5, אבל ציוניים אינם זהים, ישנו ממדים בהם ציונים נמוכים (קרובים ל-1) מיעדים על יחס משופר לבעלי מוגבלות (כלומר, סקלות המקיים יחס הפוך), ובמקרים אחרים דזוקא ציונים גבוהים (הקרובים יותר ל-5) מיעדים על יחס טוב יותר לבעלי מוגבלות מופיעות (כלומר, סקלות המקיים יחס ישר). לפיכך, ועל מנת להקל על הקוראים, סקלות המקיים יחס הפוך סומנו באדום, ואילו סקלות המקיים יחס ישר סומנו בירוק.

המדד בשאלון העמדות ביחס לבעלי מוגבלות (MAS)

רגשות	פעולות	מחשבות	רוגע	מתה	בינאיishi	שליליים
	הרתקה	היוביות				
בנים	"cnfim של קרמבו"	1.61	4.05	3.41	2.05	1.66
בנים	(Vilchinsky, Werner, & Findler, 2010b)	2.19	3.13	2.95	2.42	2.08
בנות	"cnfim של קרמבו"	1.50	4.21	3.50	2.13	1.43
בנות	(Vilchinsky, Werner, & Findler, 2010b)	1.71	3.12	2.78	2.6	1.93

מן הטבלה עולה כי חוני "cnfim של קרמבו" מקבלים באופן עקי ציונים טובים יותר מן האוכלוסייה הכללית בכל אחד מהמדים בשאלון. אולם, על פניו, נתונים אלה לא מיעדים בהכרח על השפעה של "cnfim של קרמבו" על החונכים. יתרון שאלת שהגינו לتنועה הם מלכתחילה בעלי עדות חיובית במיוחד ביחס לבעלי מוגבלות.

בניסויו לחתת תשובה ישירה לשאלת באמצעות הכלים המכוטננים שברשותנו, עברנו לבדוק אם ניתן לגלוות הבדל בzionים בין מי שהצטרף ל"קרמבו" בעקבות פניה היזונית, ובפרט בעקבות דרישת בית ספרית להשתתפות בפרויקט מחויבות אישית / תעוזת חברותית, לבין מי שהגינו ל"קרמבו" מיזמתם האישית המלאה. הבדלים גורפים בין שתי הקבוצות לטובת הקבוצה השנייה היו מחזקים את האפשרות שהzionים הגובאים שימושיים ה杳ים בחונכים בשאלון ה- MAS אינו נוצע בהשפעה של התנועה על החונכים, אלא בראש ובראשונה בהשפעתם של גורמים חיזוניים (חינוך מבית, גורמים אישיותיים, וכו'). אם, לעומת זאת, גם בקבוצת החונכים שהגינו לتنועה

⁴ למרות שלא ניתנו במסגרת הממחקר המכוטני את תשוביותיהם של חונכים שפועלים בתנועה פחות משנתים, ניתנו את תשוביותיהם לשאלות הפתוחות כחלק מניתוח האיקוטני. כיוון שמדריכת זו מבטאת עמדה שהשפעה פעם רבות בתשובות, בחרנו להציגה כאן.

בקבות השפעה חיונית מתקבלים ציונים גבוהים מן האוכלוסייה הכללית, הדבר מחזק את האפשרות כי הפעולות ב"כנים של קרכבי" היא זו שהשפעה על יחס החונכים לבעלי המוגבלויות.

בהתאם לכך, בחנו את ציוני שאלון ה-MAS בהסתמך על סיבת ההצטרפות של החונכים ל"כניםים של קרמבו" (בעקבות מחויבות אישית / תעוזת חברות חברתיות או כחוצה מיזומה אישית מלאה). הצביעים בטבלה מציבים על טיב הקשר (ישר או הפוך) ליחס לבעלי מוגבלויות.

המדד בשאלון העמדות ביחס לבעלי מוגבלות (MAS)

האם ה策רפו ל"קרמבו" חלק מהחויבות אישית או תעוזת בגרות חברתית?						האם ה策רפו ל"קרמבו" חלק מהחויבות אישית או תעוזת בגרות חברתית?
רשות שלילים	רוגע מההיבוט	מחשבות הרחקה	פעולות סטיית תקן	סטיית תקן N	סטיית תקן סך המשיבים	האם יש הבדל סטטיסטי mobek בין הקבוצות?
1.64	2.35	3.56	3.93	1.73	ממוצע	כן
29	29	28	29	29	N	כן
1.05	1.01	0.97	0.98	1.17	סטיית תקן	
1.44	2.06	3.45	4.24	1.47	ממוצע	
108	110	109	110	110	N	לא
0.67	0.80	1.26	0.68	0.83	סטיית תקן	
1.48	2.12	3.47	4.18	1.52	ממוצע	
137	139	137	139	139	N	סק. המשיבים
0.77	0.86	1.20	0.76	0.91	סטיית תקן	
לא	לא	לא	לא	לא	לא	האם יש הבדל סטטיסטי mobek בין הקבוצות?

כלל, ניתן לראות כי שתי התקבוצות משיגות תוצאות דומות. בהינתן המגמות מגלה, צפוי, כי קבוצת המצטרפים בעקבות מחויבות אישית / תעוזת בגרות חברתית לא קיבלה ציוניים טובים כמו עמייתיהם בממדים "פעולות הרקאה", "מחשבות חיוביות", "מתח ביןאישית" ו"רגשות שליליים". بد בבד, הם קיבלו ציוניים דומים לעומתיהם במדד ה"רוגע" (מדובר בהפרש קטן בן 11マイות בין שתי התקבוצות). יש לציין כי המקרה היחיד בו העמייתיהם בממד ה"רוגע" הtagלו הבדלים סטטיסטיים מובהקים בין התקבוצות היה בממד "מחשבות חיוביות" ($p < .05$), אולי ניתן שקיומו של הבדל מובהק ייחד נועד בעובדה שמספר החונכים שצינו שהגיעו ל"קרמבו" בעקבות מחויבות אישית הוא נמוך (29 נשאלים).

עם זאת וכפי שניתנו ללמידה מן התרבות, חשוב לציין כי, בכלל, ציוני שאלון ה-MAS של המשתתפים שהגינו כתוצאה ממחויבות אישית עדין טובים מלה האוכלוסייה הכללית, כפי שאלה באים לידי ביטוי בספרות המהקרית. לפיכך, הנתונים בשאלונים תומכים באפשרות של תנועה השפעה משמעותית על היחס של החונכים לבני מוגבלים. ואולם, חשוב להציג שכל החונכים שmaguire ל"cnfies של קרמבו", אין דרך מחויבות אישיתthon דרך בחירה אחרת, שיכולים לאוכלוסיה שעבירה תהליך א-פרורי של מיליון עצמי, זאת כיוון שגם במחויבות

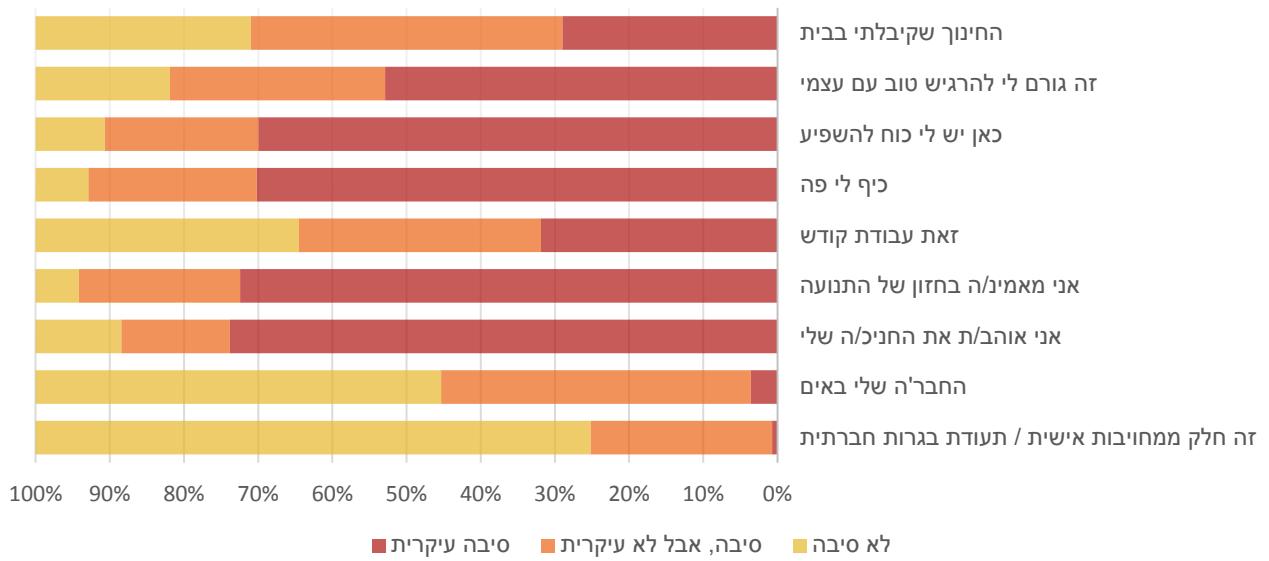
האישית יש אפשרות של בחירה. יתרה מכך, המחקר ה证实וני מתרכו באוכלוסייה שפעילה ב"כנפיים של קרמבו" שנתיים או יותר. המחויבות האישית הינה תכנית חד-שנתית וכל מי שהשתתף במחקר זה כבר בחר בחירה חופשית להישאר ב"כנפיים של קרמבו" זו הפעם השנייה. יזון כי גם הספרות עוסקת בתנאיות באפשרות של מילון עצמי בקרוב בני Helmstetter, Peck, & Giangreco, 1994; (Krajewski & Flaherty, 2000).

כאשר נשאלו מה בא קודם – הביצה או התרנגולת – כמובן, התיפוס של adam all "קרמל", שניהם ענו **שקרמל** מעודד ומעודם את הרצונות הטבעיים לערכיהם. וזה מתרגם לפועלה.

(חונכת מחד השرون)

על מנת להשלים את התמונה נזכיר את החלק השלישי של השאלה לחונכים שסקר את הסיבות לפיעילות החונכים בעלי ותק של שנתיים לפחות בתגובה. חשוב להזכיר כי חלק זה לא בוחן את הסיבות המקוריות להצטרפות לתנועה, אלא את הגורם המניע להשתתף בפעולות כיוום.

הסיבות לפיעילות חונכים וותיקים בתנועה כיוום

כפי שניתן ללמידה מן הגרף המופיע לעיל, ארבע סיבות צוינו על ידי חלק ניכר מהחונכים (בין 70%-75% מהחונכים) כסיבות העיקריות לפיעילות: אמונה בחזון של התנועה, חוויה של יכולת השפהה, אהבת החינוך או הנהאה. כאמור, הסיבות החיצונית (מחויבות אישית / תעוזת בוגרות חברותית) שהובילו 20% מהחונכים להגיע לתנועה מלכתחילה אינן משחקות תפקיד שנתיים לאחר ההגעה לתנועה. מעניין לציין שגם למעגלים החברתיים של

החונכים אין השפעה גדולה על הסיבות להגעה למפגשים: 3.6% ענו שזו אינה סיבה להגעתם, ואילו 41.7% ענו כי זו אינה סיבה עיקרית להגעתם.

ממצאים אלו מוכיחים את התפיסה כי לחונכים הוווטיקים הزادה עומקה עם עקרונות התנועה - קרי קבלת الآخر. למעשה, באחת התוצאות אף נמצא כי בפגש הפתוח של הפעילות רמת האינטרציה הייתה כה גבוהה עד כי היה קשה להבחין בין חונכים וחניכים. בנוסף, בסנייף אחר נמסר לנו ש"ילדיו קרמבו" מוכרים לצוותים בבתי הספר, וכאשר יש אירועים הנוגעים לפגיעות חברתיות או לקבלת الآخر, החונכים מזומנים להשתתף בשיח הבית ספרי ולתרום לו.

בקשר זה נתייחס להורי החונכים. הטענה בשיחה שעלה מן הראיונות עם הורי החונכים הייתה שהם בעצם חינכו את ילדיהם לקבל את השונה מהם, ושה"כנים של קרמבו" סייפה להם בעיקר את ההזדמנות לחוויה ממשית ולישם במציאות את הערכיהם עליהם הם חונכו. ברוח זו ציינה אימה של חונכת מבאר שבע שהמשפחה שלנו היא משפחה שנوتנת. תמיד נותנת. זה בית שעוזר לאחים הזוקקים לכך. היינו כאלה לפני קרמבו וקרמבו נתןليلזה את ההזדמנות לעשות זאת בעצמה".

עדות נוספת לטענה זו מספקת אמה של חונכת מירושלים: "כ' لماذا בבית ספר המשלב ילדים עם תסמנת דאון ואחרים. זאת לא הפעם הראשונה שהיא פוגשת ילדים עם מוגבלות. אבל זאת הפעם הראשונה שיש לה אחריות אישית לטפל במשיחו כזה. זה לימד אותה באופן מאוד מעשי. באותו התקף [שהיה ליד עם מחלת הנפילה], זה היה החניך שלה. היא סיפרה את זה כחויה מסעירה. אבל היה בסדר. או לדוגמה הפעם הראשונה שהוא כתב את השם שלו יחד אתה. זה נתן המון סיפוק. זה מלמד אחריות".

ממצאים אלה מצביעים על האפשרות שה"כנים של קרמבו" היא למעשה אמצעי לימוש והתקפות של מאויים וערבים שמעברים על ידי המשפחה לצעירים. אפשרות אחרת היא שהאוכלותה שמשתתפת בה"כנים של קרמבו" עוברת סוג של "סיכון עצמי" המובל על ידי תנאי קדם. במילים אחרות, בני נוער שונים מתחילה את פעילותם ב"קרמבו" (ובסביר שאת מירב ההטרוגניות נמצא בקרב אלה שהגיעו אל התנועה מהסיבות החיצונית), אולם אלה שתפיסתם הערכית / אידיאולוגית לא מתאימה לתנועה או שאינה חזקה כמו אצל יתר החונכים, נושרים כבר במהלך השנה הראשונה. אפשרות נוספת היא כМОון שהbijויים של הורים מצבעים על ריצוי חברתי וניסיוני לענות לחוקרות את "התשובה הנכונה". כך או כך, מידת ההשפעה של התנועה על ערכי החונכים היא שאלה שנותרת פתוחה.

לסיכום, הממצאים מעלים כי בקרב החונכים קיימות עמדות חיוביות יותר מאשר שניתן למצוא באוכלוסייה הכללית ביחס לב的日子里ים מיויחדים. קיימים תימוכין, גם כאלה שהתקבלו באמצעות הכלים האיכוטניים וגם כאלה שהתקבלו באמצעות הכלים הCOMMUTATIVENS, לאפשרות שה"כנים של קרמבו" שיפרו במידה מסוימת את עמדותיהם של החונכים כלפי בעלי הצרכים המיויחדים, אולם יש לסיג תימוכין אלה (בעיקר את מידת השיפור, ובפרט בקרב מי שהגיעו לה"כנים של קרמבו" מיזומת האישית) הן מסיבות מתודולוגיות והן בעקבות עדויות הורים. עם זאת, טענות על קיומה של השפעה עולמים בקנה אחד עם המודל הלוגי ובפרט עם תיאוריות השינוי.

מיומנויות

ניתוחה הממצאים האיכותניים מחזק את הטענה בדבר הקניית מיומנויות לחונכים. כך, לדוגמה, לדברי רכוז סניף הود השرون שהחלה את פעילותה בכתה ח' וכעת לומדת בכתה י"ב: "החונכים לא צריכים יותר הכרה. יש חיבור אינטינקטיבי בין החונכים. הם מגיבים אחד לשני ונעים חברים. החונכים בפירוש רוצים שניהה חברים שלהם ולא מטפלים".

על מנת להדגים עד כמה חזקה תפיסה זו בקרב החונכים, בחרנו **להביא מספר ציטוטים מראיונות שערכנו עם חונכים והורי חונכים:**

ש' מהוד השرون (שנתים ב"קרמבו"): "אני לא זכרתמתי למדנו לתקשר האחד עם השני [הchanik ואני]. התחלתי להשתמש בטבלט, אבל מהר מאד הוא הפך למיותר. כבר לא היינו צריכים אותו. לעיתים אנחנו נפגשים בחוץ כשיש זמן". ש' מדגימה בכך את כישורי התקשרות האינטואיטיביים שפיתחה בהתאם לדבריה של הרוכז ובהתאם לגישה המקצועית של "cnfim של קרמבו": "עדود לעצמאות – אנו מעודדים את כל פעילי התנועה לעצמאות הן בחשיבה והן בעשייה. כל אחד בהתאם ליכולתו ורצונו. הפעילות בסביבה מבוססת על בני נוער המנהלים את הסניף ואת פעילותו" (מתוך המסמכ: "cnfim של קרמבו: הגישה המקצועית", שנכתב על ידי קלודיה קובי).

ד' מהוד השرون, שנתים ב"קרמבו": "יש לי חברה ב'cnfim' וביקשו מני לעזור בעבודה עם המדריכים – מה לעשות עם הילדים. הם באו אליו לקבל יעוץ".

גם אימו של חונך מודיעין מחזקת רושם זה: "למשל, הוא [בנה] אומר שהchanik שלו לא תמיד צפוי. יש לו קרייזות. בהתחלה היה נעלב מזה. זה קשה. גם להורים קשה. במקומות האלה... [בנה] למד להיות חשוב. עכשו למשל היו צריכים לתוכנן פעילות כדי לעשות עם chanik. הם חשבו לקחת אותו לסרט או לבאולינג. בסוף הוא והchanik השני הבינו שגן המשחקים זה הכى מתאים והchanik באמת יהנה מזה. הצליחו להת聯絡 לצורך של chanik ולומר על מה שהם רצוי. זה לא מובן מאליו בגיל הזה".

בחינת השאלה הפתוחה שהוצגה בנושא זה בשאלון לחונכים מעלה כי, לדעת החונכים, הם פתחו ורכשו מיומנויות רבות ומגוונות. כך, חונכת מירשלים (שלוש שנים ב"קרמבו") כתובת: "אני לוקחת את הלמידה על בעודה בצוות ועל ניהול צוות, על ארגון זמן ועל סדר עדיפויות, על יחס לחבריה שונים, בעודה גם תחת תנאים לא משאנו, על בעודה עם גופים שונים ועל ניהול של חברים בגיל, וגדולים מני... וכמובן שהבעודה שלי עם chanica השפיעה עלי המונע – למדתי על המשמעות של פיגור מורכב וכל הנלווה לכך. למדתי להכיר את החברה שמתהנת לכוחה של פיגור ולמדתי למצוא אנשים את מה שנמצא תחת מעטפתיהם". תפיסה זו קיבלה ביטויים שונים במסגרת השאלה הפתוחה, אולם התפיסה כי החונכים רכשו מיומנויות ממשמעיות ומוסילות חוזרת חוץ השוני.

גם התוצאות בכל ארבעת הסניפים העידו על המיומנות של החונכים והchaniks גם יחד בהובלת הפעולות המשותפות. כלי אחד שמשופעל בפועלות מכונה "דקת תיווך" והוא נמצא על ידי אחד chaniks (ט', הווד השرون). chanik עצמו סיפר

בראיון שערכנו אליו שהכלי לא דרוש לו אישית, אך הוא מבטא את הצורך של חונכים אחרים. הוא סיפר שבזמן פעילותה שהתקיימה בהוד השרון "חונך העל" (חונך מותך קבוצת החונכים שיש לו אחריות מוגברת על הפעולות) נתן הנחיות ממוקדות על הפעולות ומה נדרש לעשות בה. ט' שם לב שהברים רבים לא מבינים אותה. לכן הוא הצביע לאם שיטת עבודה המפנה זמן כחלק אינטגרלי מהפעולות לצורכי תיווך הפעולה לחונכים. כתוצאה לכך, הדבר נעשה בכל הסניפים ומאפשר מזון זרימה יעילה מאוד של הפעולות. טענה זו אוששה בתוצאות שערכנו בכל ארבעת הסניפים.

גם הניתוה הרכותני של השאלה לחונכים מוכיח את הטענה שהחונכים חשובים כי הם רוכשים ידע מksamע במהלך פעילותם בקרמבו. סיכום הממצאים מופיע בגרף הבא.

הגרף מתאר את ציוני מידת ההסכמה עם ההיגדים המתוארים שנתנו החונכים (הציונים מופיעים בסולם 1-4, כאשר 1 מביע אי הסכמה מוחלטת, ואילו 4 משקף הסכמה מלאה. בשאלון עצמו ערכו מידת ההסכמה הוצגו למשיבים באופן מילולי). כל הציונים שנתנו המשיבים נעים בין 3 לבין 4, ולכן מעידים על תחושת לימוד במהלך תקופה פעילותם בתנועה. למרות מגמה בהבדלים בין שיפור יכולות הקשורות לפיתוח פעילותות קיימות לבין פיתוח פעילותות חדשות על ידי החונכים עצם, לא נמצא הבדלים מובהקים סטטיסטיים בין ההיגדים השונים.

לסיכום, ניתוח הנתונים האיקוטניים והרכותניים מעלה תמונה עקבית, לפיהם החונכים תופסים ש"כנים של קרמבו" העניקה להם מילויוויות הקשורות לפועלתם המksamעת לחונכים.

הערכת עצמית (ערך עצמי, מצב חברתי ושיכוכות)

"קרמבו" בונה את הביטחון העצמי יותר מכל תנועה אחרת- היא מעלה את הביטחון העצמי של כל משפחפה.
(חונכת מיבנה)

ההערכה העצמית של החונכים נבחנה דרך ממצאים העוסקים בתחושיםות הערך העצמי, השיעיות ובמצבם החברתי של החונכים (כפי שהוא נתפס על ידי החונכים עצמו ועל ידי הוריהם).

ערך עצמי וביתחון עצמי

ניתוחה השאלה הפתוחה הרלוונטייה שהופיעה בשאלוני החונכים הניבה התייחסויות רבות לחווית ערך עצמי וביתחון עצמי בעקבות הפעולות בתנועה. כך, לדוגמה, כותבת חונכת מקראית אוננו: "[אני לוקחת קרמבו] ביטחון עצמי. הנעת אנשים. יכולת לדבר. להכיר ולא הוב אנשים שונים מני", ואילו חונכת מיווקנעם הפעילה שנתיים בארגון כותבת: "אני מרגישה עם הרבה יותר ביחס לעצמי. אני בטוחה יותר بما אני ולא מתביחסת או מובכת בדברים שאני עושה כי זו אני בלי פילטרים ואנשים צריכים לקבל את זה. אם אני רוצה להשפיע על אנשים לא צריך להיות יותר ויותר אלא פשוט עצמן זה יסייע".

מתוך הראיונות עם ההורים עלות אמירות מהזקות את הטענה כי הפעולות בתנועה תורמת לביטחון ודימויים העצמי של החונכים. צו למשל היא האמרה כי "הבט שלי תמיד מספרת לאנשים על 'קרמבו' והוא מאוד גאה בעצמה. היא קיבלה הרבה הרבה ביחס לעצמי. היא התבקשה לדבר לפני אנשים. היא מקבלת תמורה מזה. היא הייתה מאוד שקטה לפני זה. היום היא יכולה לעמוד לפני קבוצה גדולה ולדבר על קרמבו. זאת הזדמנות גדולה". (אימה של חונכת מירושלים הפעילה שנתיים ב"קרמבו").

תמייה במצאים האיקוטניים נמצא בניתוח הנתונים שנאספו מחלוקת החמשי של השאלון אשר בוחן את תחושת הערך העצמי (self-worth) של החונכים, קרי, את המידה בה הם חשים רגשות חיוביים ביחס לעצם, באמצעות מבחנים מותקף בן שבעה פריטים הלוקחים מחקרם של סטטס ובורק (Stets & Burke, 2014). ציוני הערך העצמי בבחן זה (כלומר, סך הניקוד שמקבל כל נבדק) יכולים לנوع בין 7 (ציון המינימום: תחושת חוסר ערך עצמי מוחלט) ו-28 (תחושת ערך עצמי מקסימלית). 134 חונכים ענו על חלק זה בשאלון, וציון הממוצע עמד על 23.25 עם סטיית תקן של 3.76, זאת בהשוואה לציון ממוצע של 22.5 שנמצא במאמר המקורי. יש לציין שבמועד שבסמאמר המקורי המשתתפים במחקר הם סטודנטים אמריקאים (גיל ממוצע: 21), המשתתפים במחקר הנוכחי הם בני נוער. מחקרים קודמים (לדוגמה: Erol & Ulrich, 2011) ידוע כי תחושת ערך עצמי נוטה לעלות בשיעורים מתונים לאורך תקופה גיל ההתבגרות (בערך עלייה של נקודה אחת בסולם לאורך שמנה שנים), שמתמתנים אף יותר בקרב מבוגרים צעירים. לפיכך, סביר להניח כי ציוני החונכים מבטאים תחושת ערך עצמי גבוהה מה ממוצע.

מצב חברתי

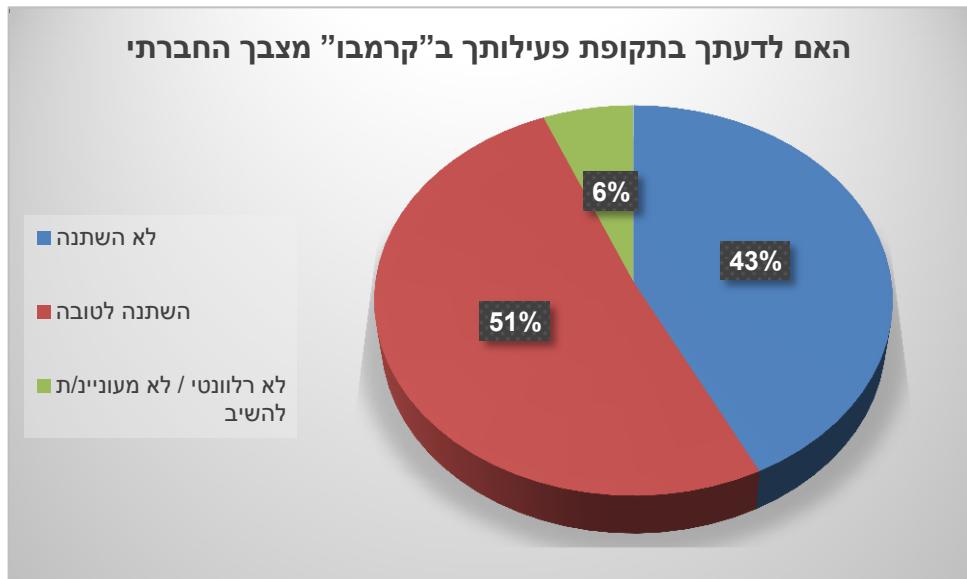
מצבם החברתי של החונכים כפי שהוא נתפס על ידם חשוב לביטחון ודימויים העצמי. השאלון בוחן את האופן בו חווים החונכים את מעמדם החברתי בבית הספר, ואת האופן בו הם תופסים את השפעתה של "cnפיפים של קרמבו" על מצב עניינים זה. חשיבותו של סעיף זה של השאלון נובעת מגיל החונכים, הוא תקופה גיל ההתבגרות, המועד לעלייה משמעותית בהשפעתה של קבוצת השווים, וכן גם של הסטטוס החברתי במסגרות החברתיות השונות, על קביעת הערך העצמי של המתבגר (Papalia, Olds, Feldman, & Kruk, 2004). במסגרת איסוף הנתונים

הaicותניים לא נאסף מידע בנושא זה היות ושאלות אישיות וחושפניות מסווג זה עלולות להבחן את המשיבים (בפרט בגיל רגיש זה).

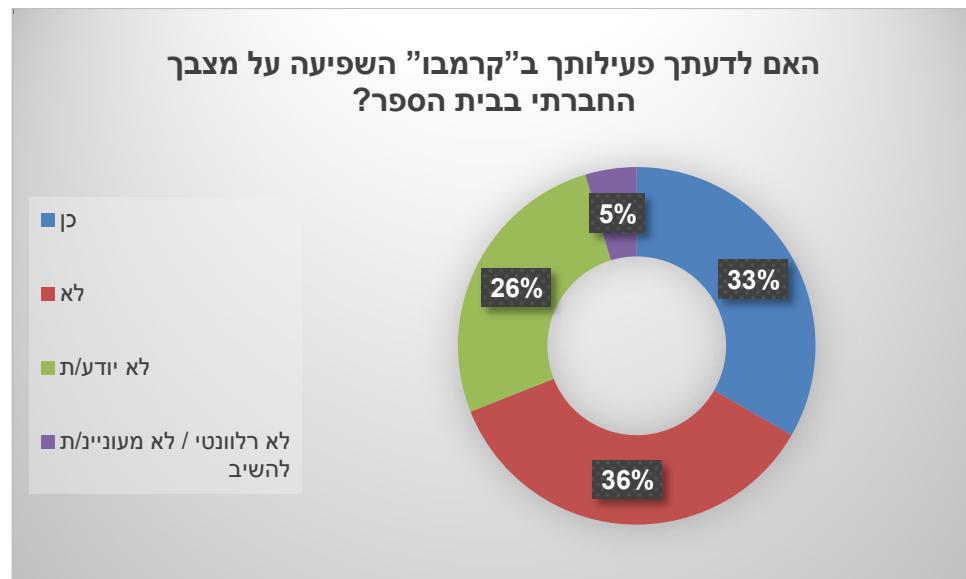
עם זאת, העניין הועלה בשאלונים לחונכים עליהם התשובה הייתה אונומית. בתגובה לשאלה "איך הייתה מתארת את מצבך החברתי בבית הספר כיום?" דיווחו החונכים על ציון ממוצע גבוה מאוד של 4.45 (בסולם 1-5) עם סטיית תקן של 0.78 (למעשה, קרוב ל-47% ענו כי מצבם החברתי "טוב", ואילו כ- 41% מהם ענו כי הוא "מצוין"). יש לציין כי גם אחוז התשובות היה גבוה: רק 6.2% מהנשאלים ענו כי השאלה אינה רלוונטית (כיוון "מצוין").

שאינם נמצאים במסגרת בית ספרית) ואו שאין הם מעוניינים להשיב עליה, מתוכם 2.6% משיבים שנמצאים בתקופת השירות הצבאי ואו לאחריו.

מעניין לכך, על פי נתוני השאלה, 51% מהמשיבים ענו כי מצבם החברתי השתפר ואילו 43% מהמשיבים ענו כי הוא לא השתנה (ראו את הגרף בהמשך). יש לציין בהקשר זה, כימצא מקובל מהספרות הוא שבמי נוצר הנמצאים בנסיבות קשת הסטטוס החברתי (כלומר, דוחים מאוד ומקובלים מאוד, אולם לא מי שנמצאים ב佗וחי הבינויים) נוטים לשמור את מעמדם החברתי במהלך תקופה גיל ההתבגרות במסגרת החברתיות השונות בהם הם פעילים ולא לשנות אותו באופן דרמטי, כולל לא בעבר בין המוגרות החברתיות (לדוגמה: (Zettergren, 2005), (טל, 2002)). לפיכך, תוצאות אלה מתאימות להתפלגות ציוני הסטטוס החברתי עליו דיווחו החונכים המתוארים בפסקה הקודמת.

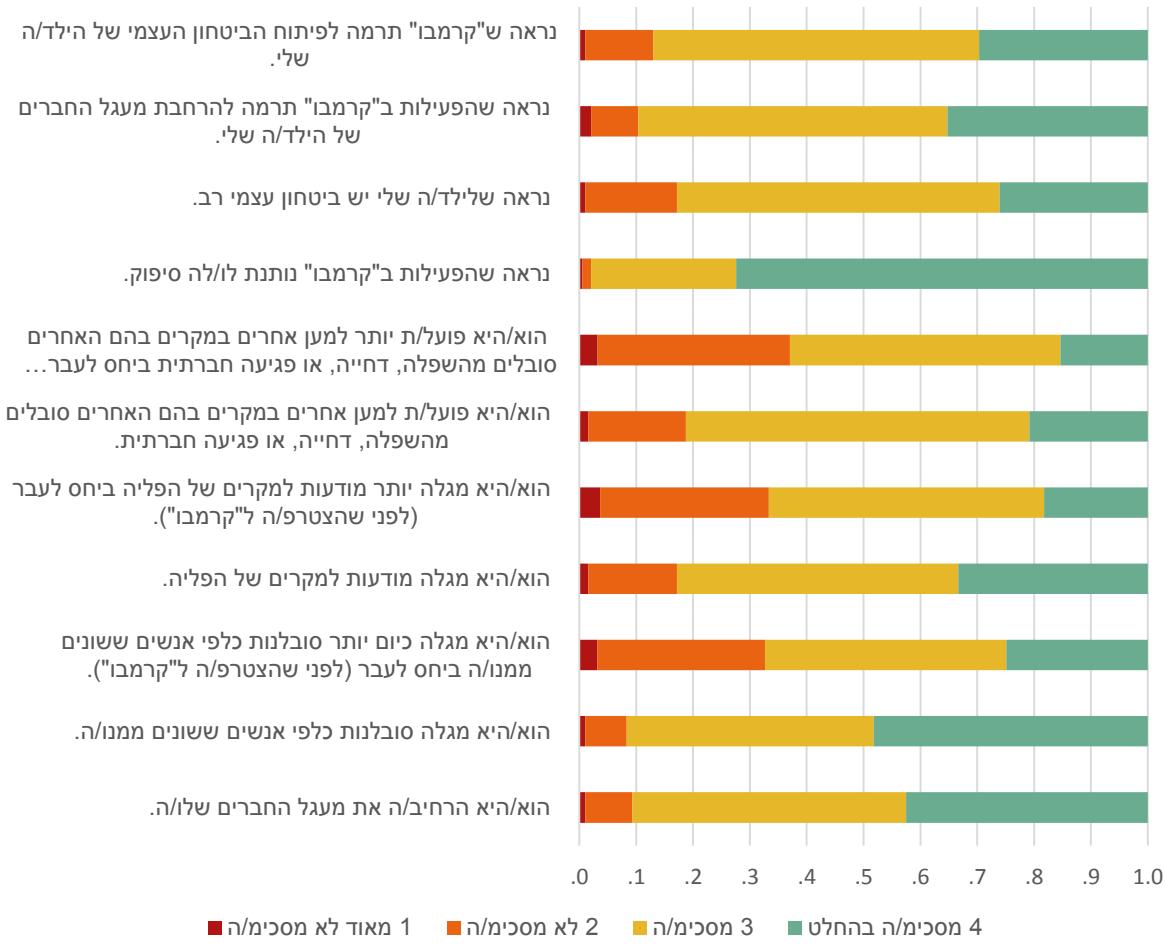

חשובה לעניין מחקר זה גם תפיסתם של החונכים את השפעת "כופים של קרמבו" על מצבם החברתי שנראית מעורבת (ראו גרף בהמשך). לפיכך, התוצאות לא נותנות מענה חד משמעי לנושא.

מעניין בהקשר זה לראות את האופן בו הורי החונכים רואים את השינויים האמורים (גם בהקשר של הביטחון העצמי וגם בהקשר החברתי). בשאלון להורי החונכים אלה התבקשו להביע את מידת הסכמתם (סולם 1-4, 35 מילולי) עם היגדים שונים הנוגעים לילדיהם. הגרף עם התוצאות המלאות מופיע בעמוד 35

תפישות הורי החונכים: מידת הסכמתם עם היגדים הנוגעים ליילדיים

. במספר מקרים חזה רף ההסכמה עם ההיגד (הסכמה והסכמה מלאה, כולם ערוכים של 3 ו-4 בסך הכל) את רף ה- 80%, ביניהם ככל שRELONTIUMים לביטחון העצמי ומצבם החברתי של החונכים: "הוא/היא הרחיב/ה את מעגל החברים שלו/ה", "נראה שלילד/ה שלו יש ביטחון עצמי רב", "נראה שהפעילות ב"קרמבו" תרמה להרחבת מעגל החברים של הילד/ה שלו", ו"נראה ש"קרמבו" תרמה לפיתוח הביטחון העצמי של הילד/ה שלו".

יצא אפוא, שרוב מוצק של ההורים מזהים עצמם ילדיהם שיפור בסיסו החברתי שלהם ובביטחון העצמי. השוב מכך, הם מייחסים את השניי החברתי אצל ילדיהם לפעילות ב"כניםים של קרמבו" ותולמים ב"קרמבו" את העליה בביטחון העצמי. תוצאות אלה עלות בקנה אחד עם הוויותיהם של הילדים.

שייכות

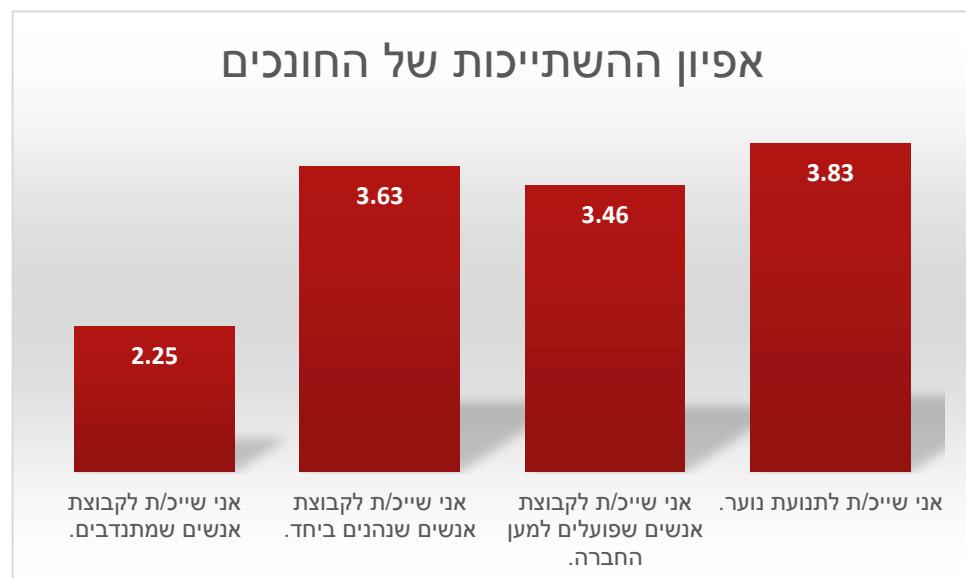
ממצאים איקוטניים רבים תומכים בקיומה של תחושת שייכות חזקה של החונכים לתנועה.

כך, למשל, טוען אביה של חונכת מגבעתיים כי: "הבת שלי היא חונכת ואני מאוד גאה בה.... זה להיות חלק מארגון שנותן. זה דו-כיוני כי אלה שמקבלים נתונים גם המון; מי שנוטן מרוויח מזה הרבה. כל האתגרים שיש

לهم, הסובלנות והסבלנות שאין לנו בחבי היום-יום. היא תמיד חוזרת עם סיפורים מדהימים לגבי האתגרים שהיו לה וכי צד התמודדה כדי להוציאוילד ממצב רוח רע ולעזר לו ליהנות".

נקודה זו עלתה גם בראינותו עם החונכים: "כל אחד יכול לתרום, כל חניך בדרך שלו. אני גאה **שאני חלק** מקרמבו ואני בטוחה שעוד כמו שניהם אני אסתכל אחרה ואריז את עצמי שבחרתי להצטרף לכנפיים של קרמבו **למרות הקשיים**" (חונכת שנתיים מרמת גן). ביטויים אלה מבטאים בבירור את תחושת השיכות והגאווה של המשתתפים.

גם במקרה זה תוקפו הממצאים האICONתיים בעזרת הממצאים הCOMMונתיים. חלקו השביעי של שאלון החונכים בבחן את האופן בו מזהים החונכים את מאפייני השתיכותם לתנועה. כפי שעולה מהגרף בהמשך בו סקלת התשובות, המבטאת מידת הסכמה עם ההיגדים, נעה בין 1-4, החונכים מזהים את עצם כחברים בתנועת נוער מהנה ובעלת קווים חברתיים מובהקים. נתון זה חשוב במיוחד לאור השתיכותם לקבוצת בני גיל התקופה ⁵(Marcia, 1966).

לסיכום, הנתונים השונים שנבחנו בהקשר הערכה העצמית מצבעים על תמונה חיובית: תחושת הערך העצמי של החונכים גבוהה, יש להם חווית שיכوت חזקה לתנועה ומצבע החברתי בבית הספר משופר. עם זאת, החונכים עצמם, בניגוד להורייהם, חולקים בשאלת אם ניתן ליחס את התוצאה האחורה לחברותם בתנועה.

⁵ אחד ההיגדים היה "אני שייכת לקבוצת אנשים שמתנדבים". מענין לציין כי, כפי שהדבר מהשתקף בציון הממוצע שהתקבל (2.25 בסולם בין 1-4), בהיגד זה נתגללה מחלוקת בין החונכים. זו באה לידי ביטוי בקיומן של שתי קבוצות גדולות של חונכים: כאלה שהסכימו עם ההיגד (39%) וכאלה שלא הסכימו אליו (61%). ניגוד זה משקף הבדלים באופן בו תופסים החונכים את פעילותם – אם זו משקפת התנדבות או אם לאו. נזכיר כי לפי התפיסה ה"קאנונית" של "כנפיים של קרמבו". לא מדובר בתנדבות.

פיתוח כישורי מנהיגות חברתית

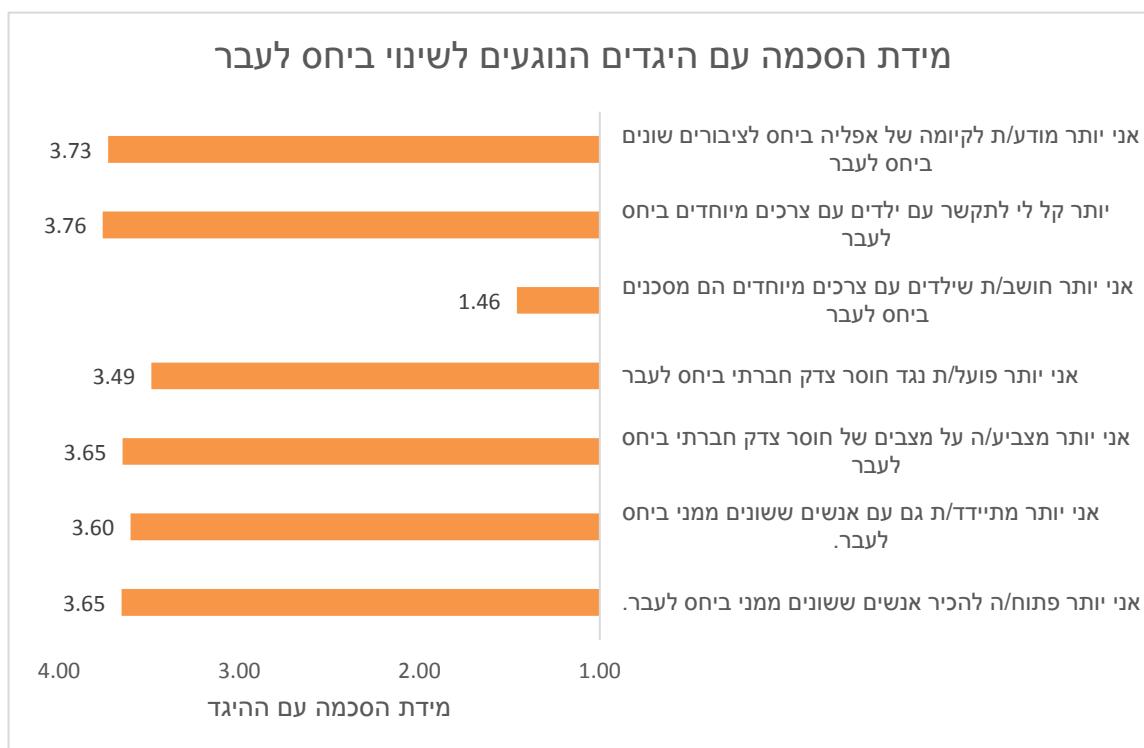
התיחסויות שונות לנושא פיתוח כישורי המנהיגות החברתית של החונכים עלו בשאלות הפתוחות בשאלונים לחונכים. להלן שתי דוגמאות:

"[...] לדעת לבקר כל דבר בחיים לחיובי ולשלילי. אם יש משהו שאינו לא מסכימה אותו או כן מסכימה, לדעת מה הדעה שלי על דברים בחיים, בחברה, בתנועה בכל מקום" (חונכת מכוכב יאיר-צור ג'אל).

"עם רצון וחזון ניתן לחולל שינוי לא משנה עם איזה סוג של בן אדם זה" (חונכת מטבריה)

במהלך התכפויות הפגינו החונכים תכונות מנהיגתיות: כריזמטיות, מידת השפה, יכולת לשיתוף פעולה והיכולת התמודדות עם משברים מסוגים שונים (մשברים אישיים של חניכים בפועל ומשברים בעלי אופי לוגיסטי).

למרות שהחונכים לא נשאלו במישרין על פיתוח כישורי מנהיגות בשאלון, ברצוננו להתייחס לתחשთם כי חלו הבדלים בעמדותיהם ורגשותם החברתיים, וחשוב מכך – בהתנגדותיהם – ביחס לעבר. הגרפ' הבא מסכם את תפיסות החונכים, כפי שאלה באו לידי ביטוי בשאלון (סולם 4-1).

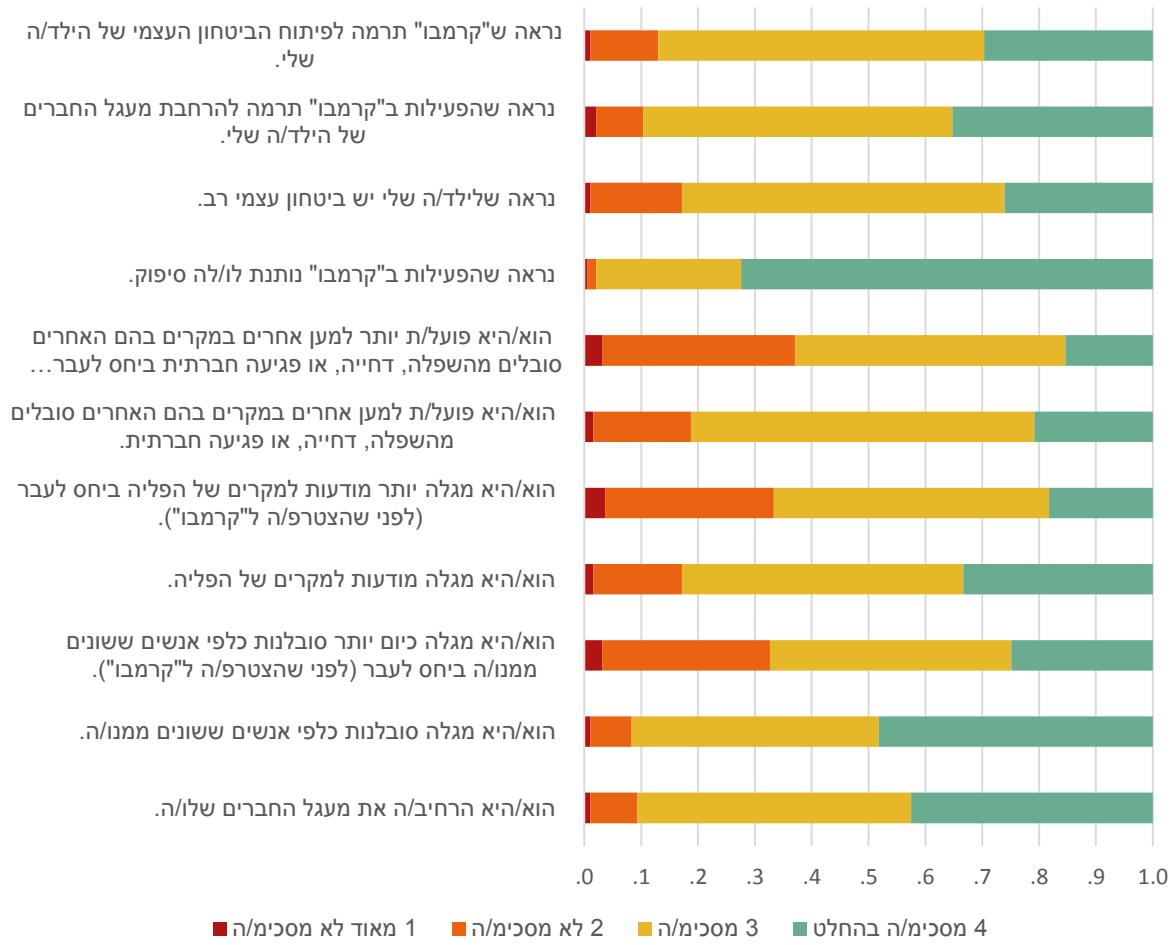

מן התשובות עולה כי החונכים חוות שיפור ביחסם (עמדות והתנהגות) אל השוניים מהם, ובפרט אל בעלי הצרכים המיוחדים. בנוסף (וזו אולי הנקודת המשמעותית ביותר בהקשר המיידי של הסעיף הנדון) הם מודוחים על עלייה בפועל שמטרצה להתנגד לעולות חברותיות. אלה כמובן בבחינת תנאים הכרחיים (גם אם לא מספיקים) לפיתוחה של מנהיגות חברתית.

חשיבות להציג כי אין להתייחס לעצם מגמת השינוי כתוצר של הפעילות בתנועה (ובודאי לא בלבד) משני טעמים: גיל ההתבגרות בו מצויים החונכים עשוי להיות הגורם המשמעותי העיקרי האחראי לייצור שינוי זה המשקף עליה בתודעה חברתית ופוליטית (במבנה הרחבות), זאת מעבר להשפעת הפעילות ב"כניםים של קרמבו". סביר, עם זאת, להניח שהפעילות ב"כניםים של קרמבו" מעודדת ותומכת בשינוי זה. כך או כך, נראה כי הנו בתודעה והן ההתנהגות החברתית של החונכים עושות לשמש כר פורה לצמיחתם של מנהיגים חברתיים בעtid' שיצמו מותך שורות הארגון.

שאלון הורים, אליו התייחסנו בסעיף ההערכה העצמית, מספק אף הוא נתונים מעוניינים, ומופיע בגרף הבא.

תפיסות הורי החונכים: מידת הסכמתם עם היגדים הנוגעים ליילדיהם

כפי שנitin ללמידה מן הגרף, במספר מקרים חזה רף ההסכמה עם היגיד (הסכמה והסכמה מלאה, כולל ערכיהם של 3 ו-4 בסך הכל) את סף ה-80%: "הוא/היא הרחיב/ה את מעגל החברים שלו/ה", "הוא/היא מגלה סובלנות כלפי אנשים שונים ממנו/ה", "הוא/היא מגלה מודעות למקרים של הפליה", "הוא/היא פועל/ת למען אחרים בנסיבות בהם אחרים סובלים מהשפלת, דחיה, או פגיעה חברתית", "נראת שהפעילות ב"קרמבו" נותנת לו/לה סיפוק", "נראת שלילד/ה שלו יש ביטחון עצמי רב", "נראת שהפעילות ב"קרמבו" תרמה להרחבת מעגל החברים של

הילד/ה שלו", ו"נראה ש'קרמבו' תרמה לפיתוח הביטחון העצמי של הילד/ה שלו". בהיגדים הנוגעים לביטחון העצמי והמצב החברתי של ילדיהם עסקנו בסעיף הרלוונטי. נתמקד כעת בהיגדים הרלוונטיים לעמדות והתנהגויות הרלוונטיות לרגישות חברתית.

מעניין בכך שההורם תופסים את ילדיהם כבעלי רגשות חברתיות כלפי الآخر והשונה, רק כ-67% ($CI = \pm 6.62\%$), לעומת ברמת וודאות של 95%, אחוז המסכימים עם הטענה נع בין כ-60% ל-74% (74% מהוכם סבורים כי ניתן להזות דפוס של שיפור ברגישות החברתית זו. באופן דומה, 63% ($CI = \pm 6.81\%$) מההורם סבורים כי ניתן להזות דפוס של שיפור בפעולותם של ילדיהם ביחס לאחר והשונה. במילים אחרות, בעוד שיש בכל אחד מהמרקם רוב להורם הסבורים ש'קרמבו' העלתה את רגשותם ורמת פעילותם של ילדיהם בכל הנוגע לאחר ולשונה, קיימת קבוצה גדולה של הורים שסבירה שילדיהם הגיעו ל'קרמבו' כשהם טענים בערכיהם של קבלת الآخر והשונה מלכתחילה. יתרה מזו, קבוצה משמעותית סבורה שילדיהם אף הגיעו לפועל למען שיפור מצבם של המוחלשים בחברה קודם לפעולותם ב'קרמבו'. במילים אחרות, מיעוט גדול של ההורים סבור שפעולות של ילדיהם ב'קרמבו' מתעלת ערכים והתנהגויות קיימים.

לסיכום סעיף זה, החונכים סבורים כי רגשותם החברתיות וההתנהגותם כמנהיגים חברתיים השתפרו במהלך שנות פעילותם בתנועה. יתרה מזו, נראה כי הם מפועלים בפעולות בתנועה סט כלים ההכרחיים לייצרתה של מנהיגות חברתית. הוריהם של החונכים מסכימים כי האחריות החברתית של ילדיהם כלפי الآخر והשונה, כפי שזו בא להiliary ביטוי בעמדות ובמעשיהם, היא גבוהה. עם זאת, הם חולקים בשאלת אם ניתן לומר- "כנפיים של קרמבו", או שילדיהם הגיעו ככללה לתנועה מבהית. בכלל מקרה הם סבורים שתנועת "כנפיים של קרמבו" נתנה לילדים את ההזדמנות לפתח ערכים אלו.

כיצד ועד כמה התרחבה השפעה של התנועה אל המעלג השני (שאלת 3?)

כמו שאבען הנർתקת למי שיצרת סביבה אדווה – כל מי ששימש על התכנית מתרגש ממנה.

(מתוך דיון שהתקיים בקבוצת מיקוד ביבנה)

לאחר שסימנו לבחון את מהותה תכנית הפעולות של התנועה בمعال המשתפים, עברנו לבדוק האם וכיצד זו בא לידי ביטוי בمعال הסובב את המשתפים, שהשיפטו לפעולות התנועה איננה ישירה ומתווכת, אם בכלל, על ידי המשתפים.

מתוך הראיונות עם ההורים התרשםנו כי מרביתם סבורים כי אין לתנועה השפעה על עמדותיהם ו/או פעילותם האישית. כך, לדוגמה, מספר אב מנש ציונה כי "...תמיד בעניינים פקוחות. גם בתור סטודנט בחיפה הלכתי לעזרת תלמיד שהיה חולה סרטן. עשית זאת עצמי והרגשתי שאני צריך לתרום. אני שמח שהבן שלי מודע ומרגיש גם כך".

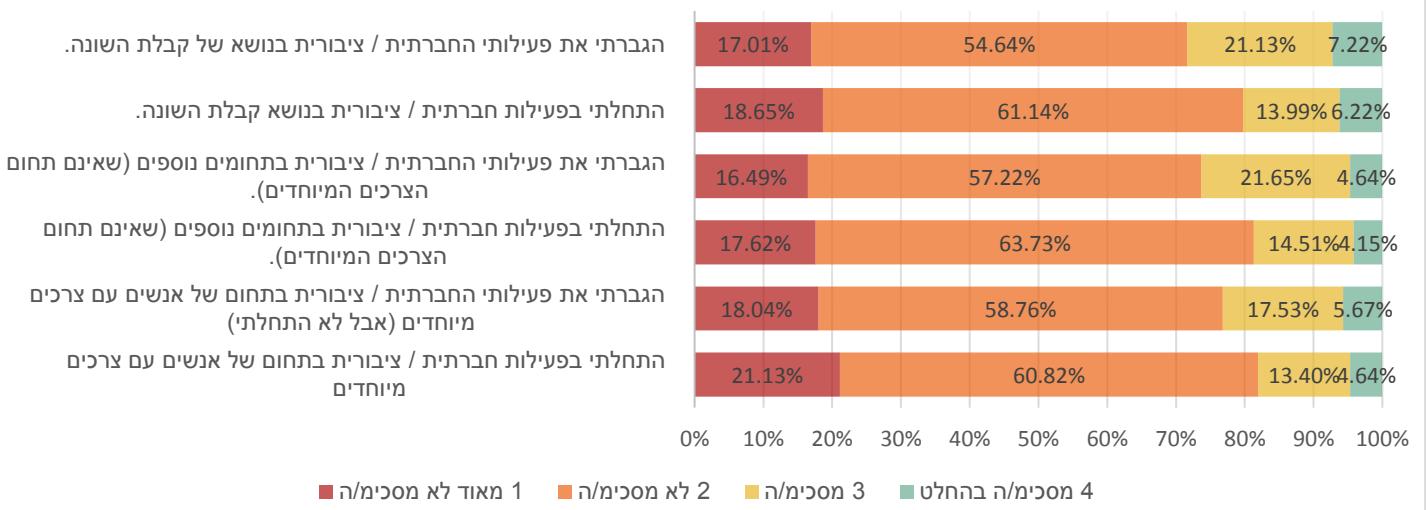
יחד עם זאת, היו מקרים אחרים, מהם משתקפת השפעה ממשמעותית, אולם ההשפעה הייתה דזוקא בנוסאים אחרים, דוגמת היכולת לפעול בתחום המערבת חילוניים ודתים: "אני אומרת שבBOR ירצה גדרתי לבני עקיבא וזאת הייתה התנועה החינוכית היחידה שהכרנו... [כנפיים של קרמבו]" מעורבת חילוניים ודתים וזה נחרט. מאוד פתח לנו את העיניים. יש אלטרנטיבות לגבי תנועה חינוכית שזה לא בני עקיבא. זה נתן לנו חשיפה לעוד אופולסיות." (אמא של חונכת ממודיעין).

המצאים הכלומתיים שעלו מתוך השאלה ההוריה החונכים מעלים תמונה מורכבת.

בחלק אחד של השאלה התבקשו ההוריה החונכים להתייחס להבדלים שחלו בהתנהגויותיהם-שליהם ביחס לעבר בתחום הפעולות הציבורית והחברתית. הגרפ' הבא מסכם את תשובה ההוריה החונכים בנוגע לשינוי, כפי שאלה באו לידי ביטוי בשאלון (סולם 4-1, מילוי).

כפי שניתן ללמידה מן הגרפ', מרבית ההורים לא מדווחים על שינויים בדפוסי פעילותם החברתית וה ציבורית הנוגעת ושאינה נוגעת לתוךם בעלי המוגבלות. יודגש כי הדבר אינו נובע משיעור השתתפות גבוהה בפעילויות מסווג זה מלכתחילה; למעשה, רק כ-4% מהם דווחו על תחילתה של פעילות זו בתחוםים שונים ולא חופפים. לפיכך, אין לנו עדות כמותנית להשפעה גלויה ומודעת של "כנפיים של קרמבו" על פעילותם הציבורית ו/או החברתית של ההורים.

מידת הסכמת ההוריה החונכים בנוגע לשינויים בפעילויות החברתית / ציבורית מתחילה פועלות ילדיהם ב"כנפיים של קרמבו"

עדות נוספת ומשמעות מגיעה מתוצאות שאלון ה- MAS שהועבר להוריה החונכים במסגרת השאלה ההוריה החונכים במתכונת דומה לו שהואبرا לילדיהם. השאלה נותה באופן דומה.

הטבלה הבאה מציגה את ממוצעי הציונים שהשיגו ההורם עבור כל אחד מהמדדים. כפי שפעלנו בהציג ממוצאי החונכים, גם במקרה זה סקלות המקיים יהס הפוך סומנו באדום, ואילו סקלות המקיים יהס ישר סומנו בירוק.

המדד בשאלון העמדות ביחס לבעלי מוגבלות (MAS)

הערכת רגשות בינאייש שליליים	מתח בינאייש	רוגע חיבובי	מחשבות הרחקה	פעולות הרחקה
1.47	1.86	3.32	3.82	1.24

ניתן לראות שהציונים שהתקבלו טובים יותר בכל המדדים ביחס לאלה שנמצאו באוכלוסיה הכללית אצל וילצ'ינסקי ו עמיתותיה (Vilchinsky, Werner, & Findler, 2010b). במלילם אחרות, תוצאות השאלה השאלון ממוקמות את הורי החונכים שבחרו לענות על השאלה כבעלי עדות משופרת במיוחד ביחס לבעלי מוגבלות. עם זאת, ניתן מאד שההורם שבחרו לענות על השאלה שנשלחה מטעם התנועה אינם מייצגים את כלל הורי החונכים, אלא רק קבוצה שמצויה באופן מיוחד עם מטרות העמותה. יש לזכור בהקשר זה כי מאגר ההורם שהיה זמין נסימן מלכתחילה לשאלון זה היה ככל שהעבירו פרטי התקשרות לצוות התנועה, ולא כלל ההורם של החונכים.

בין אם זה המקרה ובין אם לאו, מעוניין לבדוק את הקשר בין משך חשיפת ההורם לפעולות ילדיהם לבין ההשפעה על עדותיהם. עבור כל אחד מממדים אלה נבדקה באמצעות רגרסיה ליניארית השפעת משך החשיפה הפטונציאלית של הורי החונכים על הציונים שהתקבלו (במסגרת הבדיקות הסטטיסטיות נבדקה מעורבותם האפשרית של משתני מין ההורם והשתיכויות הדתית, אולם אלה לא נמצאו משמעותיים, וכך אין נכללים בדיוח).

עבור מד "המתה הבינאייש" נמצא השפעה מובהקת ($p < .05$) של משתנה משך החשיפה של ההורם ל"כנפיים של קרמבו" על ציוני ההורם במדד. בפרט, נמצא כי ככל שלילי ההורם פעילים זמן רב יותר ב"כנפיים של קרמבו", ציוני ההורם במדד זה נמוכים יותר (כל שנה קלנדרית מוריידה את הציון בערך של 0.11). כיוון שגם זה הוא מד המקיים יהס הפוך וציונים נמוכים מעידים על עדות חיובית יותר לבעלי מוגבלות (ראו סימון באדום), הרי שמשך החשיפה העקיפה של הורי החונכים באמצעות התיווך של ילדיהם משפיע באופן חיובי על עדותיהם כלפי בעלי המוגבלות, כפי שאלה משתקפות במדד⁶.

בمعدים אחרים לא נמצא השפעות מובהקות דוגמת זו שהופיעה במדד "המתה הבינאייש", אולם הן היו גבוליות במדד "הרגשות השליליים" ($p = .067$), רק המשתנה הבלתי תלוי "משך החשיפה" נכלל בבדיקה) ובמדד "הרוגע" ($p = .087$), רק המשתנה הבלתי תלוי "משך החשיפה" נכלל בבדיקה). במדד "הרגשות השליליים" (מדד המקיים יהס הפוך) משך החשיפה הוריד את הציון, ואילו במדד "הרוגע" (מדד המקיים יהס ישר) משך החשיפה העלה את

⁶ עם זאת, חשוב להזכיר כי, תחת הנחת מודל הרגרסיה, גם בנקודות ההתחלת בה הורי החונכים עדין לא נחשפו באמצעות ילדיהם להשפעתה של "כנפיים של קרמבו" ציון ההורם התיאורטי במדד זה הוא 2.06, זאת בהשוואה ל-2.42 ו- 2.6 אצל גברים ונשים באוכלוסיה הכללית, בהתאם.

הציוון במד. במילים אחרות, גם בשני המקרים שהוא גבולים מבחינת המובהקota הסטטיסטי, משך החשיפה שיפר את עדמות המשיבים ביחס לבעלי המוגבלות.

בשני הממדים הנוספים – "מחשבות חיוביות" ו"פעולות הרחקה" – לא נמצא עדות סטטיסטית להשפעות.

לסיכום פרק זה, ככלל, נראה **שההורם אינם חווים שינויים גלויים שהם מודיעים אליהם בעמדותיהם ו/או התנהגוותם** בעקבות פעילותם ילדייהם בתנועה. למעשה, עדותם ביחס לבעלי מוגבלות היא חיובית בהרבה מנותני האוכלוסייה הכללית, אולם עדות חיוביות אלה לא מתורגמות אצל רובם לכדי אקטיביזם חברתי. עם זאת, לפחות בקרב קבוצת ההורים שבחרו לענות על השאלה, נתגלתה השפעה מובהקת ולא מודעת בין משך החשיפה המתואמת של ההורים על ידי ילדיהם לבין "כנפיים של קרמבו" ועמדותיהם ביחס לבעלי מוגבלות. תוצאות אלה מוכיחות את האפשרות שפעילות החונכים ב"כנפיים של קרמבו" משפיעה בטוחה הבינוין על עדמותיהם של המעלים הקשורים אליהם בכלל הנוגע לבעלי מוגבלות (לפחות בקרב מי שעמדותיהם החיוביות ביחס לעניין מלכתחילה). תוצאות אלה גם מתאימות לחוויתם של החונכים (ראו את התוצאות שdone בפרק בשאלון החונכים) כי אכן יכולים להשפיע על מעגליים קשורים אלה. חשיבות תוצאות אלה היא בעצם הדגמה של השפעה עקיפה של פעילות החונכים על מעגל הקרוב להם, כאשר החונכים מתפקדים כסוכני שינוי.

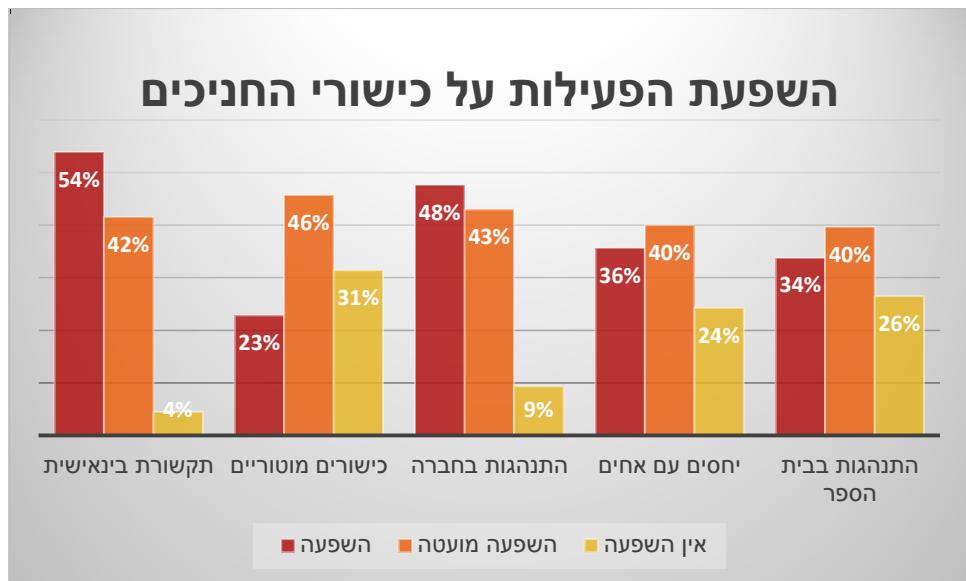
התוצאות לסקר הורי החונכים שהועבר על ידי גב' אביבית ארוז

בשנים האחרונות הנהלת "כנפיים של קרמבו" את גב' אביבית ארוז (פסיכומטריקאית ומעריכה) ביצעו סקרים על-אודות התנועה. מטרת סקרים אלו הייתה בעיקרה "מעצבת": היא התמקדה בשביעות רצון מהפעולות ולמידה ממשובים לצורך המשך פיתוחה. חלקים מתוך הסקר להורי החונכים מתיחסים להשפעה של התנועה על החונכים (דרך עניין ההורים).

מאפייני הסקר:

- לסקר השתבו 99 הורי החונכים, מתוכם 70% נשים, 24% גברים, והיתר לא ציינו את מינם.
- 34% מילדיהם פעילים בתנועה שלוש שנים ומעלה, 26% פעילים כשנתיים, 30% פעילים כמספר שנים, והיתר לא השתבו.
- הורה אחד לא השיב לחלק ניכר מהשאלות, ולכנן איןנו מדוחים על תשובהתו. לכן, ניתוח הסקר מתבסס על 98 נסקרים בלבד.

הגרף הבא מתרגם את האופן בו תופסים הורי החונכים את השפעת הפעולות על פיתוח CISROYS שונים של ילדיהם.
הגרף מציג את פיזור התשובות שהתקבלו בניכוי אלה שהשיבו "לא רלוונטי":

מן התשובות עולה כי מרבית ההורים סבורים שהכישורים העיקריים שיפורו אצל החניכים הם CISORI התקשורת הבינאישית וההתנהגות בחברה. למעשה, כמשמעותם את אלה שהשיבו "לא רלוונטי", מתרבר כי עוד ש"תקשורת ביןאישית" ו"התנהגות חברתית" רלוונטיים לחלק גדול מהמשיבים (רק 9%-12% ענו שאינם רלוונטיים, בהתאם) שלושת הכישורים האחרים שנבחנו לא רלוונטיים לבערך 30% מהחניכים (לדעת ההורים) כל אחד.

יש לציין כי מעבר להזב שבנייהונים אלה, הערכת מלאה משמעותם הינה מוגבלת שכן אין לנו נתונים על נקודת הפתיחה של החניכים. יתרה מזו, אין ספק שגם סוג המוגבלות מהם סובלים החניכים רלוונטיות גבואה לסוגיה זו. כך, למשל, בהקשר של פיתוח יכולות תקשורתיות והתנהגות חברתית אין דין ילדים ובני נוער הנמצאים על הספקטרום האוטיסטי כדי חניכים מסוימים מגבלת פיזית. בנוסף, יש לזכור בחשבון את גיל ההתברורות בו מצויים החניכים גם כן שטמון בחובו שינויים גדולים בכלל ויש לו השפעה גדולה על התנהלות חברתיות בפרט.

עם זאת, חשוב לציין שלושה מצאים נוספים שהעללה הסקר: רוב מוחלט של ההורים סבור כי הפעולות ב"קרמבו" משפרת את יכולות היייהם של החניכים בעצמם שיפור היי החברה שלהם (79% מההורים שסבירו שהיבט זה רלוונטי לילדייהם הוזהו מאוד עם טענה זו) ובздמנות למפגש עם בני נוער מהחברה הכללית (89%). מעניין לציין ש-74% מההורים לא הוזהו כלל עם הטענה כי הקשרם של החניכים מהול ברחמים (18% הוזהו מעט עם הטענה ו רק 8% הוזהו מאוד עם הטענה).

לאור המקום המרכזי שתופס הקשר בין החניכים לחניכים ולאור הממצא האחרון, בחנו את התשובות שנဏו ההורים לשאלת הפתוחה "מהם הכלים שהדרים לדעתך לחוניכים בתנועה כדי ליצור קשר טוב יותר עם הילד שלו?" השאלה העלתה, באופן טבעי, תוצאות שונות. 59% מהמשיבים לא צינו מהisor כזה (בין אם צינו זאת במפורש ובין אם לא כתבו דבר). למעשה, ניכר היה כי מרבית ההורים היו שבעי רצון מאוד מפעולות החניכים

(לדוגמה: "הן [החונכים] מדהימות"; "החונכים מגיעים עם אהבה לילדיים ולתפקיד שלהם. אהבה היא בסיס לכל קשר"; "לא צריך להתאמץ יותר מדי. פשוט להיות מי שהם [החונכים]. שמחים חברתיים ומקבילים"). 22% מהם ציינו את הצורך בהכשרות נוספת העוסקת בלקות הספציפית של ילדים וניסיון עם אוכלוסיות היעד. כך כותבת אם לחניך שפועל בתנועה מעלה משלו שניהם: "[יש צורך ב] הרבה הדרך לפי סוג הבעיה של החניך הספציפי שהם מקבילים. [זה] יעוז גם לחניך וגם לחניך בקשר ובפעולות". אם נוספת לחניך שנמצא על הקשת האוטיסטית ופועל בתנועה מזה שנה מתיחסת לצורך של החונכים להבין את הליקויות שלו ועל טקסיים מאוד האתגריים הספציפיים שלא מודרתו: "בן שלי... הליקות יושבת על העולם התבנתי שלו ועל טקסיים מאוד מורכבים אשר צריך זמן להבין אותם ולפעמים בהתאם לתפקיד מסביב ע"מ שיוכל לשלב בין עולמו לבין הרצונו שלנו שהוא פעיל. [יש צורך ב] למידה יותר את הליקות האוטיסטית ועל מה זה מתישב. עד כמה שניתן היה והמוגבלות שלו מאוד ספציפית".

לאור חשיבות הקשר שבין החונכים והחניכים, ובהתאם לממצאים הקודמים שהתגלו בסקר, חשוב לציין כי מתוך 98 הורים רק שלושה התיחסו להווית שליליותם עם חונכים: "...לפעמים הם [החונכים] פשוט מדהימים ורגילים ועסקים הכל כדי לתקשר עם הילד, ולפעמים נראה כאילו 'מעבירים' את הזמן ולא מתאמים"; "... החונכים חייבים להבין עם כניסה לתפקיד, שהוא אינו סתם עוד חזג, אם מקבלים על עצמו את המחויבות זה צריך להמשך לפחות כל השנה וגם מהנה הקיצית. חוותה השנה חוסר יכולות של חונכים זה משנה למורי את הנהנה...". עם זאת, רק הורה אחד ציין חונכים שהתייחסו לחניכים בהתנסאות: "...יש לנו שאלת חלוקם מורגש הסתכלות מלמעלה למטה אל החניכים במידה כזו שהיא אפילו העלייב את החינוך".

שיישה מההורים ביקשו להרחב את מספר המפגשים השבועיים בין החונכים והחניכים (מעבר למפגש השבועי בסניף). מבקשות אלה ניכרת חשיבותו של הקשר, כפי שהוא נتفس על ידי ההורים.

נתונים אלה – הנסיבות לצד האיכותיים – תומכים באפשרות כי התנועה מצליחה ביעדה למלא את צרכיהם של החניכים הן ברמת שיפור חמי החברה עצם קיומה של מסגרת חברתית נעימה מהוויז לשעות בית הספר והן ביצירת הזדמנויות לחבר בינייניים הם עם בני נוער מן האוכלוסייה הכללית.

לסיכון שאלון הורי החניכים נציגי הערא שכtablet אחד מהורי החניכים המתיחסת להשפעה מקויה של הפעולות על החונכים ומעגלי ההשפעה שלהם, כמו גם על התהליכים הלא פשוטים העוברים על החונכים, שאולי דורשים עיבוד נוספת בקבוצת החונכים מעבר לפעולות המתקיימת כיום:

"עboro התנועה היא קודם כל מקום שיוצר שינוי באופן שבו אנשים עם צרכים מיוחדים נتفسים בחברה: ילדים חונכים בכניםים של קרמבו הם קודם כל שגרירים של ילדים שלנו בחברה. אם הם יעברו תהליך נכון שילמדו אותם לקבל ולא לחוש אנשים עם צרכים מיוחדים הילדים שלנו יוכלו להיות בחברה טובה יותר. הקושי של הילדים שלנו הוא לא בהטמודדות עם הקשיים האובייקטיבים אלא בעיקר להתמודד בחברה שלא מקבלת אותם כמו שהם. חשוב שלחונכים יהיה ליווי ביצירת הקשר עם הילד עם הצרכים המיוחדים. צריך שיהיה מקום שייתן לגיטimitiyות לחששות ולפחדים שלהם כדי שיוכל להשתתף קשר אמיתי ומוביל. לעיתים הרגשתי שהחונכים לא

מלוים מספיק ויכול להיווצר מצב שהונך ירגיש שהחששות שלו והדחה שלו מהילדים הם רגשות לא לגיטימיים במקומות שבהם יכולים קבלת ליעיתם המ כל כך לחוצים הרבה מעבר לנדרש. חשוב מאוד ללוות את החונכים ולתת לגיטימות לכך שזהו תהליך לעיתים ארוך ולא בהכרח פשוט. אם חונך פורש יתכן והלויו לא הצלחה. כנפיים של קרמבו עבורי היא הרבה מעבר לתנועת נוער או לאחץ חופשי. היא הדרך אولي היהידה שבאמת יכולה ליצור שינויי משמעותיים".

ראיונות עם החונכים בתיווך החונכים

בניסיון לכלול את קולות החונכים קבענו ראיונות עם משתתפים בסניף הود השרון. תוך קבלת סיוע מהחונכים, השלמנו ארבעה ראיונות מובנים-למחצה. החונכים הרגישו יותר בנוח עם החונכים שלהם, והחונכים ש macho לשיעם עם התקשרות בינינו. היה ברור כי קיימים קשר הדוק ביניהם. התקשרות התאפשרה באמצעות קשר עין ולוח כתיבה (טאבלט). פעמים רבות קראה שהחונך "ניחש" את התשובה והחניך אישר או דחה את הצעתו.

מתוך ארבעת המשתתפים, לשניים מהם שעלי צרכיהם מיוחדים שפעלים ב"כנפיים של קרמבו" כחונכים.

להלן סיכום של אותם ראיונות:

הראיון עם ב'

ב' בת ה-19 נמצאת 7 שנים "בקרמבו". החונכת שלה נמצאת אותה זו השנה השנייה. ב' יושבת בכיסא גלגלים, מדברם עם עיניה ולשונה והחונכת "מתרגמת" למראיינה את דבריה. ב' אוהבת את "קרמבו" משומש שיש לה שם חבריהם. היא אוהבת פעילויות ספורט, אומנות ומוזיקה. היא אוהבת מאד את ה"מוראלים" ואהבת את החונכת שלה. היא אוהבת את הפעטה החיצונית של החונכת (השיעור והבדדים שלה), את זה שהיא מקשיבה לה ואת מערכת היחסים ביניהן באופן כללי. היא מתגעגעת אליה כשהן לא יחד. בבית היא מדברת על "קרמבו" עם ההורים שלה ואות מהיותה. היא אוהבת את "קרמבו" יותר מאשר את בית הספר, משומש שיש ב"קרמבו" פחות כללים ולכך היא מרגישה חופשיה יותר. החונכת שלה אומרת שהיא אינה זוכרת מתי הן למדו לתקשר אחת עם השנייה. בתחילת השתמשו בלוח (טאבלט), אך עד מהרה ויתרו עליו. הן לא היו זוכקות לו יותר. לעיתים הן נפגשות בחוץ כשיש זמן לכך.

הראיון עם ט'

ט' הוא חניך בן 20 שנמצא בתנועה מתחילה דרכה. הוא בכיסא גלגלים ואינו יכול לדבר. הוא משתמש בלוח עם אותיות ובפניו על מנת לתקשר. הוא הקים את הוועד המנהל עבור המשתתפים הבוגרים. הם מקבלים החלטות הנוגעות לתיאום בין הפעילויות, גיל המשתתפים והרמה הקוגניטיבית שלהם. ט' והחונך שלו מנהלים את יחסי הציבור של הסניף באמצעות עמוד הפיסבוק שלו. בשנה שעברה ט' טס לפולין יחד עם הקבוצה. גם הוריו הctrpfo. האח התאום של ט' אחראי על הלוגיסטיקה בסניף. ט' הוא החניך שהציג את "דקת התיווך" שצינה בדו"ח בעמ' 27.

לדברי ט', עיקר ההשפעה של "קרמבו" על משתתפיה בעלי הצללים המיוודים היא בנטינה כוח מחד ומעגל חברתי מאידך. על פי דבריו, זו מסגרת הרבה יותר מספקת מאשר בית הספר.

הראיון עם ה'

ה' היא חניכה ב"קרמבו" מזה 3 שנים. כתה היא בכיתה ז'. בשנתיים האחרונים יש לה את אותה חונכת. היא אוהבת לשיר. (לעתים ה' יוצאת ממקודם ולאחר מכן חוזרת לפוקוס, כך שקשה לפעול בעקבות ראיון שהוכן מראש.) כאשר נשאלת מה חסר מבחןתה, היא חייכת ואמרה "בנים". בית היא שרה שירים של "קרמבו" וחוזרת על המוראלים: היא מספרת להורים שלה ולאחותה על-אודות מעשיה ב"קרמבו". יש לציין כי המילה היחידה שהיא אמרה במהלך הראיון הייתה "קרמבו", והיא אמרה אותה באופן מאד ברור.

הראיון עם י'

י' היא בת 13.5 ונמצאת ב"קרמבו" מגיל 11 שנים. החונכת שלה נמצאת ב"קרמבו" מזה 3 שנים, ובמהלך כל הזמן הזה הייתה עמו י'. החונך הנוסף שלה נמצא "בקרמבו" מזה שנה וחצי. גם הוא היה בכל אותה תקופה עם י'. י' בעלת חיים רבת ובסהיל הראיון אף חלה לכתב את התשובות בעצמה, אולם פעולה זו גולה זמן רב מהפעולות השגرتית שהתנהלה באותו הזמן באולם המרכז, והוא לא רצתה לפספס אותה. היא אוהבת את "קרמבו". היא cocci אוהבת כדורסל ואת המשחק "Big Bear". היא הייתה רוצה שהיה ב"קרמבו" כדורסל אמיתי, ולא כדור עשוי ספוג, שנראה שבו הם משתמשים. היא אוהבת לשחק כדורסל עם החונכים שלה. לעיתים היא גם אוהבת לדבר. היא אוהבת את החונכים שלה: בבית היא ממשיכת את הקשר עם החונכים בפייסבוק ועובדת דברים שעשתה ב"קרמבו". יש לה אהות שנמצאת בתכנית ה"ז והיא משתקת אותה. היא cocci אוהבת את הבריכה (לא "ברמבו"). היא בקשר טוב עם בני משפחתה.

י' מספרת שהיא אוהבת יותר את בית הספר מאשר שפם שמסוגל לתקן שם בצורה טובה יותר – יש בבית הספר מחשבים ומכשורים וכולם בבית הספר יודעים את שפת הסימנים. ⁷ "קרמבו" היא באה בשבייל החברים.

מראהונות אלה עולות תמורה של שביעיות רצון המתאים לתמונה המצטנרת מנותני שאלון הורי החניכים. בפרט, שתי הנקודות הבולטות שעלו מן הראיונות היו רקימת הקשר הקרוב והחם עם החונכים והចורך בחברים ש"קרמבו" עונה עליו. במקרה של ט' אף ברור כי קיימת אצל תחושת מסוגלות רבה: זו ניכרת הן בדבריו והן במשוויו.

כמובן שניתוח זה אינו יכול לספק תמורה מלאה של החוויה של חניכי "קרמבו". על מנת לחתן קול למשתתפים אלו בצורה רואיה, ובפרט לאור הטרוגניות הרבה של החניכים, נדרשת הערכה עמוקה יותר של חוויותיהם. כדי לבצע הערכה מסוג זה, יש צורך להקדיש זמן ומאזן בשני כיוונים: (א) יצירת תקשורת של המראיינים עם החניכים

⁷ אחד החונכים שלה היה נבוּך מתשובה זו, והסביר למראיינת שהוא תלוי בבית הספר, והוסיף שהמראיינת לא צריכה להיות מושפעת לרעה מכך בתהליכי הערכה. הערא זו חושفت את תחושת הנאמנות של החונכים לתנועה מחד גיסא, אבל גם את הביעות בעריכת ראיונות עם חונכים מתוכיים מאידך גיסא.

באופן שינטREL את היבט ה"פרשנות" (בין אם התיווך מתבצע על ידי החונכים, בני משפחה או מורים), או לכל הפחות יפכו עליו. (ב) התיחסות מתודולוגית להטרוגניות הרבה של קבוצת החונכים.

ברור כי בעודה מסווג זה שתצרך להתבצע באמצעות סדרה מקיפה של ראיונות عمוק ייעודיים עשוייה להוות תוספת רבת ערך לתיעוד שנאסף על ידי "הכנפיים של קרמבו" לבחינת ההשפעה של התנוועה על החונכים, ובפרט (ובהתאם למודל הלוגי) למתן מענה לשולש שאלות: (א) האם הקשר האישי בין החונכים לחונכים מוביל לצמצום התפיסה הסטריאוטיפית של החונכים את בני הנוער מן האוכלוסייה הכללית (קרי, קבוצת החונכים) מהד גיסא, ולצמצום התפיסה הסטריאוטיפית העצמית מאידך גיסא? (ב) האם בקרב החונכים בעלי הצרכים המיוחדים מתרחשת עלייה בתחוות המסוגיות ומיושם הפוטנציאל האישי? (ג) עד כמה התשובות לשאלות א' וב' ניתנות להכללה מעבר לכל קבוצת החונכים?

מחקר כזה המתמקד בחונכים בעלי הצרכים המיוחדים מהיבט גיוסם של חוקרים-מראיינים בعلي הכרה מתאפיינה בתחום העבודה הסוציאלית והפסיכולוגיה, והוא מעבר להיקף ההערכה הנוכחיית.

השפה ה"קרմבואית": שיח פנים-תנוועתי

שפה משחקת תפקיד מרכזי בעיצובה של רעיונות, תחוות שיכרות וגיבושים קבוצתיים. אנשים משתיכים לקבוצות חברתיות רבות ולפיכך נושאים זהויות רבות; אדם עשוי להיות "מורה", "חומר בריאל מדריך מושבע", "גרמני", "פריסאי", ועוד. מעבר לזהות הבאה לידי ביטוי בשפה או בניב (לדוגמה, Byram, 2006), חלק מהזהויות באוטו לידי ביטוי במאפיינים ייחודיים של שיח הדוברים בתוך אותה קבוצה.

אחד הנקודות שעלו במהלך הראיונות האישים ובקבוצות המיקוד הייתה תחוות הקיומה של "שפה קרמבואית". וקשר בין "השפה הקרמבואית" לבין תחוות השיכרות של המשתתפים ב"כנפיים של קרמבו". בפרט, הביטויים הבאים היו שכיחים מאוד:

"מישeo שהוא לא בקרמבו אין יכול לדבר את השפה שלנו. זאת דרך חיים".

"רק אנחנו יכולים להבין אחד את השני".

mbיטויים אלה עולה כי המשתתפים מזהים את עצם קבוצת הנבדلات מן האחרים. יתרה מזו, וכך שמוופיע אצלם, המשתתפים הופכים למודעים לקיומה של השפה הפנימית כאשר מישeo משתמש במילים "הלא נוכנות" או איןנו מזהה את ההשתמעויות העולות מתוך השיחה.

מאפיין בולט בשפת המשתתפים היה יצירתו של התחדיש (נאולוגיים) "קרמבואי". כאמור, בקרב המשתתפים בתנוועה קיימים שיח העוסק בשפה הקרמבואית. עצם קיומו של שם התואר "קרמבואי" בקרב חברי הקבוצה וגורתו משם העצם "קרמבו" המופיע בשם התנוועה "כנפיים של קרמבו" הוא סימן להמלטה של הזותות הקולקטיבית של החברים בקבוצת. שימוש זה חוזר על עצמו בציורופים הבאים: "שפה קרמבואית", "חויה קרמבואית", "חוון קרמבואי", "האוירה الكرמבואית" ו"ברוח קרמבואית".

לא מצאנו תחדיישים נוספים. להלן יופיעו מאפיינים נוספים של השיח הפנימי של המשתתפים ב"קרמבו".

האנשה (*personification*)

מאפיין מוכר של שיח פנימי המבנה שיוכת הוא האנשה של מושג אבסטרקט או של הפן ממשי. במקרה של "קרמבו" ניכרת האנשה של התנועה. ניתן לראותה במקרים הבאים: "קרמבו שנה אותה", "קרמבו הוא חלק מני", "כמו המשפחה שלי, זה חלק מני", "קרמבו למד אותה", "קרמבו קיבל אותו כפי שהיא, עם כל הפלסים והמיןוסים".

השימוש בנחרצות חיובית

מאפיין בולט נוספת בשיח עם המשתתפים היה השימוש בנחרצות חיובית בהשוואה לשימוש בשילילה. כאשר מדברים על החוויה שלהם ב"כנפיים של קרמבו" או בבה"ס בכלל, השתמשו בביטויים חיוביים, לדוגמא: "למדיי ש..." ו-"אם מישחו משתמש במונח "מפרג", אני מיד מתkon אותו".

למעשה, הביקורת של המשתתפים על אחד הגידים בשאלון היא דוגמא טובה לכך בה ניתן להבהיר ביקורת מבלתי להיות פוגעניים או מעלייבים, וכי צד ניתן להביע הסתייגות מבלתי להטיף:

"חשיבות לי להסביר שהשאלה הנוגעת ליווי והאייש בכיסא הגלגלים היא שאלת מעט מתקללה. ברור שהייתי מרגיש מוזר ולא נוח אם אדםزر היה בא לשפט את בית קפה. אבל הסיטואציה היא מביכה לא קשר לעובדה שמדובר במישחו עם צרכים מיוחדים".

השפה המשמשת את החונכים כדי לדבר על החניכים

כאשר החונכים התייחסו לחניכים שלהם, הם התייחסו במלוא ההערכה לחניכים וקשר ביניהם. דוגמא טובה לכך היא שתי תשובות שנתנו חונכים לשאלת: "מה תיקח אתה מ"כנפיים של קרמבו?":

חונך: "לפעמים קוראים לי דברים, ואני חושב מה היתי אומר לחניך שלי אם זה היה קורה לו, וכך אני מצלה להתמודד עם המצב".

חונכת: "כל אחד יכול לתרום. כל חניך בדרך שלו".

ניכר כי השיח המשתקף אינו מבטא תחושת רחמים, אלא בראש ובראשונה הערכה וחום, כפי שהדברים באים לידי ביטוי בתשובה של חונך נוסף: "נאומ של חניך מהסניף שלי שהוא נשא במסדר הכנפיים של הסניף. הוא היה החניך הראשון שלי בסניף. הוא ילד יחסית ביישן, ואני כל כך התגאהתי לראות שהוא כתב את הנואם המרגש שהחונכת שלו נשאה עבورو מול כולם. הוא אמר שם דברים על הסניף ואני מאוד התרגשתי לראות עד כמה באמת חשוב לחניכים להגיע ל"כנפיים של קרמבו" כל שבוע".

גם התשובה הבאה מאופינת בכבוד ובחום רב:

"התקדמות של חניכה שלי. והתקדמות אחרות סניף. שאני רואה שלכל אחד יש בעיות, אבל הילדים האלה עם כמה שקשה להם, ש[המ] חמימים, צוחקים ומחזירים אהבה. עוד משחו – שהם אמיתיים, בלי משחיקים, או הבהים או לא אוחבים. ואני אוהבת את זה".

שימוש באוצר מילים שניtin ליחסה החינוכית של התנועה

התפיסה החינוכית של התנועה מושתת על שלושה מרכיבים: עידוד לעצמאות (במובנו אפשרו חופש פעולה לבחר בחרויות חופשיות ככל הנition, גם בתנאים של מוגבלות, לצורך הפיכתו של המשתתף לשותף אמיתי בפעילויות), עידוד המשתתפים בהתאם ליכולותיהם ופיתוח כישורי הובלה והנעת שינויים בכלים העומדים לפניהם ובמסגרת יכולותיהם (עד כל במשמעות "התפיסה החינוכית" של התנועה). בהתאם לכך, הפעולות המתוארכות לחיניכים על ידי החונכים נסמכת על עקרונות של כבוד האדם, הבנה והקשבה, ראייה חיובית, נגישות והתאמוה, עידוד לעצמאות והדדיות (ראו פירוט במסמי "הגישה המקצועית" של התנועה). מעבר לאמור בדו"ח עד כה, מצאנו כי ככל אלה מהדודות בשפת המשתתפים. הנה, למשל, בתשובות שניתנו לשאלת הפתוחה בשאלון "מה תikhich איתך מ"כנפיים של קרמבו":

"...קבלה, נגישות, חיוביות, חשיבה מחוץ לקופסא עם אנשים אחרים – אני יכול/ה לעשות זאת בלבד אלא רק עם הקבוצה שלי, ובעזרתה אני יכול/ה לעשות הכל".

"זה שינה אותי. קודם כל ביכולת לראות את חצי הגוף המלאה. את הייש ולא את האין. מה אני יכולה ללמוד ממנו. גם אם הוא לא מדבר, לא מיישר מבט".

"מכל בן אדם אפשר ללמוד ולגלוות דברים חדשים".

"הפכתי אדם אכפתני יותר וסובלני יותר לקשיי الآخر".

השימוש במילול' התנדבות

במהלך הראיונות ניכר היה שהמשתתפים לא תופסים את פעילותם כהתנדבות. למעשה, מילה זו עלתה בהקשר של האופן בו הם חושבים השכנים (קרי, מי שאיןם פעילים בתנועה) רואים את השתתפותם ב"קרמבו": "הם חשבים שאנו מתנדבים, אבל אנחנו יודעים שאנו מבלים זמן יחד ובונים חברות. אנחנו חלק ממשהו ממשועתי".

זכור, תפיסה זו באה לידי ביטוי גם בשאלון החונכים. עם זאת, בשאלון נמצא מיעוט משמעותו שכן תופס את פעילותם כבעלת מדדים התנדבותיים. (ראו את הערת השוללים בעמ' 33 המתיחסת לעניין זה).

מסקנות והמלצות

דו"ח זה פתח בהסביר מודיע הערכת התהוויה של פעילות תנועת "כנפיים של קרמבו" אצל החונכים מרכיבת לאור גילם של החונכים וייחודיות פעילותה של התנועה בתחום המוקומי והגלובלי.

לפיכך, הקרייטריוון המרכזי בו השתמשנו כדי ליחס תוצאות להתערבותה של "קרמבו" במקרה של אוכלוסייה החונכים היה שימוש בהערכתה הבודקת את המודול הלוגי של "כנפיים של קרמבו", החל בהנחות העבודה של התנועה, עברו דרך הפעולות אותן היא מבצעת והتوزאות שהתקבלו וכלה בקשרים הסיבתיים-לוגיים של מוביילים בין כל חוליות המודול. לעומת זאת, בחינת הדוחוד הפעולות של התנועה במעגל הקרובים לחונכים, ובראשם הוריהם, אפשרה לנו לבדוק באופן ישיר יותר את השפעת הפעולות כתלות במשמעות העקיפה לפעולות של "כנפיים של קרמבו".

תהליכי הערכתה היה תהליך דיאלוגי כפוף: בין המעריכות לבין קולות השטח מחד גיסא, ובין הכלים האיכוטניים ופיתוח הכלים המכוטנים מאידך גיסא. ככלمر, המידע הראשוני שנאסף אפשר לעלה של שאלות חדשות ובעקבותיהן בנייה של כלים מתאימים למציאת התשובות.

עיוון במסמי התנועה העלה מספר נושאים עיקריים, ובראשם כבוד האדם, הצורך בהבנה והකשה, הדגשת הכוחות ולא הקשיים, עידוד העצמות של המשתתפים והבנה כי ראיית המוגבלות על ידי עצמי והזלת היא סובייקטיבית ולא אובייקטיבית. נקודות אלה הדדו כתמות שהזרו במהלך הראיונות עם החונכים וכל אורך תהליך איסוף הנתונים (הaicוטני כמו גם המכוטני): דגש על כבוד האדם, פיתוח מיומנויות חברתיות ותקשורתיות, בניית הערכתה עצמית, פיתוח כישורי מנהגות חברתיות והחזרתה של שאיפה לשינוי חברתי.

אי לכך, וכיוון שהמצאים שהועלו בדו"ח מתאימים לתיאורית השינוי של התנועה, הנתונים שבידינו, הרף ההסתיגיות המתודולוגיות שהובעו בדו"ח, מאפשרים את האפשרות שנייתן ליחס התוצאות בקרבת המשתתפים (ובראש ובראשונה החונכים) לפעולות התנועה, גם אם אוכלוסיות החונכים (או לפחות חלקה) הייתה נואה מלכתהילה לייצרתו של שינוי זה.

בחינת מעגל ההורים העלה, כזכור, מצאים מעורבים. מצד אחד, ציוני העמדות של ההורים ביחס לבני הזרים המיחדים בשאלוני MAS היו גבוהים מעלה האוכלוסיה הכללית. תוצאה זו נתמכה בראיונות האישים בהם טענו רובם שערכו קבלת الآخر בכלל ובעל המוגבלות בפרט היו טבועים בהם לפני ה策ופות ילדיהם ל"כנפיים של קרמבו". בנוסף, אין לנו כל עדות לעלייה בפעולות החברתית / ציבורית של ההורים בתחום זה או בתחוםם קרוביהם בתוקף פעילות הילדים. מצד שני, לפחות במידת אחד נמצא כי הורים אלה כן שיפרו את עמדותיהם אף יותר בעקבות פעילות ילדיהם. יוצא אפוא כי אכן התגלתה השפעה של הפעולות על עמדות מעגל הורי החונכים.

למרות שמטרת התנועה אינה להשפיע על מעגל ההורים בהכרח, אלא בראש ובראשונה על קבוצת השווים, יש טעם להתעכב על חוסר ההשפעה על הפעולות החברתיות של ההורים. למעשה, יש לקחת בחשבון שתי נקודות ראשית, נזכר כי ההורים הם בוגרים שביססו זה-מכבר את השקפת עולם, ושיתכנן וקשה ייחסו להגעים לפעולה החברתית וציבורית, ولو רק מחמת גילם ומעמדם (למשל, בשל טרבות צרפת ומחויבותם ביוםיהם). שנית, יתרן מאוד שהשינויים החלקיים להם היינו עדים בקרוב ההורים (ואולי דווקא מכיוון שמדובר בבוגרים) הם בבחינת סימנים מטרים לשינוי שמתפתח בטווה הבינוני-ארוך שאת הבשלתו הסופית יוכל לראות רק בעוד מספר שנים. עם זאת, **נדגש כי עיקר השינויו של ממעא זה הוא באישור שהוא נותן יכולת להנעת כנפיים של**

קרמבו להשפייע באופן עקיף, באמצעות החונכים המתפקדים כסוכני שניוי, על מעגליים קרובים (כולל קבוצה הישווים). יש בכך שימוש תמייה משמעותית לתיאוריות השינוי של התנועה.

נקודה נוספת שעלתה במהלך הממחקר היא שהאוכלוסייה שמשתתפת ב"קרמבו" היא כזו המ מיינית את עצמה. ברור ששלפחות מרבית המשתתפים מגיעים לתנועה עם נטייה "לעשית טוב". נראה לנו שהשתתפות בתנועה מאפשרת להם לפתח ולממש נטייה זו תוך הגשתו תשואה. למעשה, גם המשתתפים וגם הוריהם העידו על כך (בתדריות גבוהה מאוד). עם זאת, לא היה ארגון או אמצעי אחר שיכל היה לאפשר התפתחות זו, וכך אין לבטל את חשיבותה של תנועת "כנפיים של קרמבו" לא בהקשר של ביסוס והעמקת ערכי התנועה ובוודאי שלא בהקשר של ההנעה לפועלה. הסתייגות זו נcona גם להשפעה שנמצאה על הורי החונכים – יתכן שהחלק מי שמצוים במעגלי השפעה אחרים של החונכים (ובכללם קבוצת השווים) יהיו פחות נCONSניים מלכתחילה.

ניתוח שאלון הורי החונכים העלה כי הורים טופסים את הפעולות כ碼מת פיתוח של יכולות תקשורת ביןאישית זהזמנות לפיתוחו של קשר הם "בגובה העיניים" עם בני גודר מן האוכלוסייה הכללית – למעשה, כך רובם טופסים את הקשר שנוצר בין ילדיהם לחונכים. הראיונות עם החונכים תומכים בפרשנות זו.

בניטת סיפור הביצוע הוא הבדיקה האחורה לייחוס הממצאים להתרבות. סיפור הביצוע קשור בין מה שהוא אמרו לקורות ומה שקרה. הסברים אלטרנטיביים אינם נראים מתאים. קיימות ראיות לכך שתנועות גודר הן מסגרות מתאימות לקבוצת הגיל של חונכים כמו ב"כנפיים של קרמבו", וכך ניתן למצוא בין הפעולות לתוצאות. הראיונות, התציפות, קבוצות המיקוד והשאלונים אכן מראים שם שהיה אמרו לקורות בקרב החונכים אכן קרה.

השילוב בין שיטות הממחקר (Mixed Methods) חיזק והעצים את הממצאים. השיח הדדי בין הכלים האICONתניים והCOMMותניים אפשר לעריצים לפתוח שאלות מתאימות בשאלון כדי להבין את התשובות בצורה עמוקה יותר. התציפות והשיחות עם החונכים בשטח נתנו עומק ומשמעות למזה שניות היה אולי לתפום כמפורט לב בראיות עם הוצאות המוביל. הביטויים הרגשיים, הקוגניטיביים וההתנהגותיים של בני גודר אמתו את העקרונות שהנחה ה策ירה עליהם. השאלונים לחונכים ולהורים הוסיף נדבך חשוב, כפי שעולה בפרק הממצאים. השימוש בשאלון מתוקף (MAS) אפשר לעמוד על ההבדלים המשמעותיים בין האוכלוסייה של "קרמבו" לאוכלוסייה הכללית.

בחלקו הראשון של הדוח הוצגו התוצאות לטוצה קצר ובינוי שנחו על סמך המודול הלוגי. נראה כי התוצאות בטוחה הקצר, בכל האמור לגבי החונכים, אכן התממשו במלואן. (אצל החונכים לא נבדקו שינויים במידה ה斯特ראוטיפיזציה של האוכלוסייה הכללית, כך שאין לנו נתונים לגבי עניין זה). נצפו השפעות עיקפות של הפעולות על מעגל ההורם, אשר מתאים לתוצאות החזויות בשלב הבינוני. עם זאת, ההשפעות העיקפות של הפעולות שנמצאו עד כה היו על עמדות בלבד. בנוסף, נזכיר כי לצד קבלתם של בעלי המוגבלות בפרט וקבלתו של الآخر בכלל, נמצאו בשאלון לחונכים חילוקי דעתם באשר לשאלת אם החונכים בתנועה מתנדבים בה. יתכן, כמובן, שהסיבה לכך היא שמדובר בתחוםים שעדיין לא סיימו להבשיל אצל כלל החונכים.

לúcטום, הממצאים מוכיחים את הטענה שתיאוריות השינוי של התנועה עוסקות על המשתתפים (ובפרט על מעגל החונכים בו הتمקד המחקר הנוכחי) ונמצאו תימוכין להשפעות עקיפות, המתווכות על ידי החונכים, על מעגל נוסף. עם זאת, צריך יהיה להמשיך ולבודק את הפעילים והמעגלים הקרובים להם במחקר אורך עול מנת לבחון אם התוצאות לטוויה הבינווני מתקינות במלואן ונשארות יציבות, כפי שנגזר מתיאוריות שינוי, ובפרט אם שינויי עמדות בקרב החונכים והמעגלים הקרובים להם מתרגמים לכדי שינויי התנהגותיים והשרות אקטיביזם חברתי.

המלצות למחקרים המשך

- אנו ממליצות להוביל מחקר מעקב אחר הבוגרים על מנת לבחון את ההשפעה ארוכת הזמן של התנועה.
- אנו ממליצות לבחון במחקר המשך את ההשפעה על מעגלים הקרובים לחונכים. לשם כך, חשוב יהיה להרחיב, ככל הניתן, את היכולת של מעריכים מטעם התנועה ליצור קשר עם הורים של חונכים, ובכללם כאלה שאין להם נטייה מיוחדת לפעול למען "כנפיים של קרבבו". הרחבת אל מעגלים שאינם הורים, דוגמת אחים וחברים תאפשר, אולי תחת סייגים מתודולוגיים שנדרשו בהרחבה בעבודה, לאור גילם של אלה.
- אנו מציעות לבחון את היקפי הנשירה של חונכים חדשים לאורך שנת פעילותם הראשונה וללמוד את מאפייני הנושרים והסיבות לנשירה.
- אנו מציעות לש考ל את ניהולו של מחקר נוסף המתמקד בחניכים ובוחן אם אכן מתרחשים אצלם תהליכי של דה-סטריאוטיפיזציה של האוכלוסייה הכללית ואם מתפתחת אצל החניכים עלייה בתחוות המסוגלות ומימוש הפוטנציאל האישני. יזען, כי בדיקה זו, לאור אוכלוסיות הממחקר (קשה תקשורת עם חלק מאוכלוסייה זו והטרוגניות הקבוצתית), מרכיבת לביצוע. אנה ראו התיחסות לאפשרות זו בעמ' 43.
- חשוב ביותר, בצומת זה של התפתחות מהירה של התנועה, לבחון את המדיניות והביצוע של התנועה כדי לא לאלבד את העקרונות המקוריים שלה (mission drift).

ביבליוגרפיה

- טל, ק. (2002). הדוחים – ילדים דוחויים: מהם מאפייניהם וכי怎 ניתן לעזור להם? *ההgan*, 67(2), 52-59.
- University of Durham, United Kingdom Byram, M. (2006). Languages and Identities Intergovernmental Conference. *Languages of Schooling: towards a Framework for Europe*. Strasbourg, 16-18.
- Cohen, R., Roth, D., York, A. and S. Neikrug (2012). Youth Leadership Program for Changing Self-Image and Attitude toward People with Disabilities. *Journal of Social Work in Disability & Rehabilitation*, 11, 197–21. DOI: 10.1080/1536710X.2012.704215

- Cousin, J. B. (2003). Utilization effects of participatory evaluation. In T. Kellaghan, D. L. Stufflebeam, & L. A. Wingate (Eds.). *International handbook of educational evaluation* (pp. 245-266). Dordrecht, The Netherlands: Kluwer Academic.
- Erol, R. Y., and Ulrich, O. (2011). Self-Esteem Development from Age 14 to 30 Years: A Longitudinal Study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101, 607-619.
- Essama-Nssah, B. (2013). Coping with the Attribution Problem in Program Evaluation. *The World Bank PREM Notes*, 26. [Online]. Available at: <http://www.worldbank.org/prem>, retrieved June 4, 2015.
- Feldman, D. (2009) Human Rights of Children with Disabilities in Israel: The Vision and the Reality. *Disability Studies Quarterly*, 29 (1). [Online] Available at: <http://dsq-sds.org/article/view/172/172>, retrieved June 4, 2015.
- Feldman, D., and Ben Moshe, A. (2006). *Persons with Disabilities in 2006*. Jerusalem, Israel: Ministry of Justice, Commission for Equal Rights of Persons with Disabilities.
- Feuerstein, R. (2008). Conductive Education and Structural Cognitive Modifiability. *Recent Advances in Conductive Education*, 7 (1), 5-8.
- Findler, L. Vilchinsky, N., Werner, S. (2007). The Multidimensional Attitudes Scale toward Persons with Disabilities (MAS): Construction and Validation. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 50 (3), 166–176.
- Funnell, S. C., and Rogers, P. J. (2011). *Purposeful Program Theory: Effective Use of Theories of Change and Logic Models*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Helmstetter, E., Peck, C. A., & Giangreco, M. F. (1994). Outcomes of interactions with peers with moderate or severe abilities. *Journal of the Association for persons with Severe Handicaps*, 10, 263-276.
- Rapoport (1997). *The Origins of Post-Modern Youth: Informal Youth* Kahane, R. and T. *Movements in a Comparative Perspective*. Berlin, New York: de Gruyter.
- Krajewski, J. J., & Flaherty, T. (2000). Attitudes of high school students toward individuals with mental retardation. *Mental Retardation*, 38, 154-162.

- Journal of Marcia*, J. E., (1966). Development and validation of ego identity status, 3, 551-558. *Personality and Social Psychology*
- Mayne, J. (2008). Contribution Analysis: An approach to exploring cause and effect, ILAC methodological brief. [Online]. Available at: http://www.cgiar-ilac.org/files/ILAC_Brief16_Contribution_Analysis_0.pdf, retrieved at June 4 2015.
- Mertens, D. (2005). *Research and Evaluation in Education and Psychology (2nd Edition)*. Newbury Park: Sage.
- Papalia, D., Olds, S., Feldman, R., and Kruk, R. (2004). *A Child's World: Infancy through Adolescence*. McGraw-Hill Ryerson.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research and Evaluation Methods (3rd Edition)*. Thousand Oaks, CA: Sage. P. 341
- Rosenbaum, P. L., Armstrong, R. W., and King, S. M. (1986). Children's attitudes toward disabled peers: A self-report measure. *Journal of Pediatric Psychology*, 11 (4), 517-530.
- Scriven, M. (1991). *Evaluation Thesaurus (4th Edition)*. Newbury Park: Sage.
- Stets, J. E., & Burke, P. J. (2014). Emotions and identity non-verification. *Sociological Perspectives*, 57 (4), 409-433.
- Strichman, N. & F. Marshood (2007). *So, How are We Doing?* Jerusalem: Shatil.
- Tashakkori, A. & Teddlie, C. (2003). (Eds.) *Handbook of Mixed Methods in Social and Behavioral Research* (pp.455-488). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Vilchinsky, N., Findler, L., and Werner, S. (2010a). Attitudes toward people with disabilities: the perspective of attachment theory. *Rehabilitation Psychology*, 55 (3), 298–306.
- Vilchinsky, N., Werner, S., & Findler, L. (2010b). Gender and attitudes toward people using wheelchairs: a multidimensional approach. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 53, 163–174.
- Zettergren, P. (2005). Childhood peer status as predictor of midadolescence peer situation and social adjustment. *Psychology in the Schools*, 42, 745-757. doi:10.1002/pits.20121